

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ
KATEDRA FILOSOFIE**

**Zrození davového člověka. Ortega y Gasset a jeho
„Vzpouřa davů“**

Barbora Déduchová

Bakalářská práce

2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Barbora Déduchová**
Osobní číslo: **H09483**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Zrození davového člověka. Ortega y Gasset a jeho "Vzpouřa davů"**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se bude zabývat vznikem davového člověka, jeho charakteristikou a to zejména v díle José Ortegy y Gasset "Vzpouřa davů". Provede analýzu chování davového člověka, jeho vývoj a prostředky, které ho ovlivňují. Zamyslí se i nad výskytem davového člověka v jiné literatuře.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ORTEGA Y GASSET, J., Vzpouora davů, Praha: Naše vojsko, 1993 LE BON, G., Psychologie davu, Praha: KRA, 1997 HEIDEGGER, M., Bytí a čas, Praha: Oikoymenh, 1996 ČAPEK, K., Bílá nemoc, Praha: Československý spisovatel, 1988

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Michal Pacvoň**
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2012**

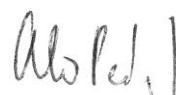

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 34

L.S.

PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 25. 3. 2012

Barbora Déduchová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu Mgr. Michalu Pacvoňovi za vedení mé bakalářské práce, četné konzultace, cenné rady a připomínky, které mi v průběhu celého psaní ochotně poskytl. Také bych zde poděkovala rodině za trpělivost a podporu.

Abstrakt

Tématem této bakalářské práce je zrození davového člověka. Vycházím z knihy významného španělského filosofa 20. století José Ortegy y Gasset *Vzpouřa davů*. Čerpám v ní zejména z první části, která se ke vzniku davového člověka a davu váže.

V úvodu je nastíněna struktura bakalářské práce. Bude podán výklad davového člověka a davu z různých perspektiv různých autorů a jejich výskyt v jiné literatuře.

První kapitola studuje zrození davového člověka, jaké má vlastnosti, jak a za jakých podmínek vznikl.

Druhá kapitola nahlíží na dav z psychologického hlediska. Materiálem pro tuto studii mi bylo dílo Gustava Le Bona *Psychologie davu*.

Třetí kapitola ukazuje dav z dalšího úhlu. Popisuje davového člověka jako neurčité „ono se“. Tato část vychází z knihy Martina Heideggera *Bytí a čas*.

Čtvrtá kapitola se věnuje podobnosti děl José Ortegy y Gasset a Karla Čapka. Provedu rozbor dramatu *Bílá nemoc*, charakteristiky davu a jejich vůdců. Zanalyzuji také recenzi, ve které se Karel Čapek vyjádřil ke *Vzpouře davů*.

Závěrem je podáno vysvětlení spojitostí mezi Karlem Čapkem a José Ortegou y Gassetem. Je zde naznačena aktuálnost tématu davu v moderním světě, který je z velké části konzumní a ovlivněn masovými médii, což vznik současných davů podporuje.

Klíčová slova: Dav, davový člověk, José Ortega y Gasset, moderní člověk, psychologie davu

Title

The birth of the mass person. Ortega y Gasset's „The Revolt of The Masses “

Abstract

My bachelor thesis deals with the birth of a mass person. It is based on a book “The Revolt of The Masses” (Vzpouřádaní davů) written by an important Spanish philosopher of the 20th century, José Ortega y Gasset. In the present work I used especially the analysis from the first part of the book, which focuses on the creation of the crowd and the mass person.

The structure of my bachelor thesis is outlined in the introduction. I am going to give an interpretation of the mass person and the crowd from different views given by various authors and I will study this phenomenon also in the works of Karel Čapek.

The first chapter studies the birth of the mass person itself, its characteristics, its birth and circumstances of this birth.

The second chapter looks at the crowd from psychological aspect. For this purpose I studied Gustave Le Bon 's work “The Origin of Crowd Psychology” as a source for my study.

The third chapter describes the mass person as unauthentic. It describes the mass person as uncertain “ono se”. This part is based on Martin Heidegger 's monography “Being and Time” (Bytí a čas).

The fourth chapter deals with the dialogue of the works of José Ortega y Gasset and Karel Čapek. I am going to make an analysis of drama “The White Disease” (Bílá nemoc), with particular attention to crowd characteristics and characteristics of the leaders. I am also going to analyse a review, in which Karel Čapek commented on “The Revolt of The Masses”.

An explanation of the connections between Karel Čapek and José Ortega y Gasset is given in the end. The author of this bachelor paper tried to pursue the

Ortega's reflexions in the context of the contemporary world, which is mainly consumerist and influenced by the mass media.

Key words: The crowd, a mass person, José Ortega y Gasset, a modern person, crowd psychology

Obsah

Úvod.....	10
1. Dav podle José Ortegy y Gasset.....	12
1.1 Dav.....	12
1.2 Charakteristika člověka průměrného (davového) a výborného	14
1.3 Vulgární člověk.....	18
1.4 Davový člověk a civilizace	19
1.5 Nové možnosti davového člověka	20
2. Dav podle Gustave Le Bona.....	23
3. Dav jako Heideggerovo neurčité „ono se“	26
4. José Ortega y Gasset a Karel Čapek.....	30
4.1 Drama Bílá nemoc	31
4.2 Ortega a Čapek.....	35
4.3 Vůdce davu	42
4.4 Čapkův pohled na Ortegu y Gasset.....	44
Závěr	48
Použitá literatura	51

Úvod

Téma davu jsem si pro svou bakalářskou práci vybrala z několika důvodů. S prací španělského filosofa a sociologa José Ortegy y Gassetta jsem se setkala zejména prostřednictvím díla *Vzpouřa davů*. To bylo vydáno v roce 1930. „Byl nepochybně osobností, která nejvíce ovlivnila nejen španělský, ale i evropský myšlenkový svět první poloviny 20. století.“¹ Zaujal mne jeho život, politický režim, ve kterém žil a témata, o kterých psal. Ortega je „ostrý kritik soudobé společnosti, mezi jejímiž negativy zdůrazňoval odcizení, nadvládu racionalismu, masovou existenci...“² Jsem si jistá, že téma davu bylo aktuální nejen ve třicátých letech, kdy byla tato kniha napsána, ale že je platné dodnes. Davy jsou bezpochyby nebezpečné a mají velkou sílu.

Ve své práci nechci pouze zmínit názory autorů, které parafrázuji a cituji, ale chci ukázat vliv Ortegy y Gassetta na dílo českého dramatika Karla Čapka. Pro tento poznatek mi bude podkladem recenze, kterou Čapek napsal na *Vzpouřu davů*. Dále uvedu některé společné znaky, které se vyskytují jak ve *Vzpouře davů*, tak v dramatu *Bílá nemoc*, které je Čapek autorem.

Bakalářská práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. V každé rozebírám vývoj davu z jiného hlediska, a to z historického, psychologického a filosofického.

V první kapitole se zabývám rozborem první části *Vzpouřu davů*. V té je popsán vznik davu, davového člověka a jeho rysy. Dav je fenomén, který vznikl na základě hromadění, vzniku aglomerací apod., tedy díky historickému vývoji lidské společnosti.

V druhé kapitole se zaměřím na psychologický pohled na dav a davového člověka. K tomuto účelu jsem použila dílo francouzského psychologa a sociologa Gustava Le Bona *Psychologie davu*.

Ve třetí kapitole osvětlím neosobní formu bytí davového člověka a provedu jeho analýzu. Formou bytí je rozuměno neurčité „ono se“, jak tento termín použil německý fenomenolog Martin Heidegger v knize *Bytí a čas*.

---

¹ Forbelský, Josef, *Španělská literatura 20. století*, 1. Vydání, Praha: Karolinum, 1999, s. 22

² Kolektiv autorů, *Filosofický slovník*, 2. vydání, Olomouc: nakladatelství Olomouc, 1998, s. 301

Čtvrtá, poslední kapitola, je v mé práci stěžejní. Uvádím zde příklad jiné nefilosofické literatury, ve které se davový člověk vyskytuje. Pro tento účel jsem si vybrala českého dramatika Karla Čapka a jeho drama *Bílá nemoc*. Kapitola obsahuje rozbor dramatu včetně popisu davového jedince, davu a jeho vůdce. Také je zde vyložena recenze, kterou napsal Karel Čapek na *Vzpouřu davů*.

Cílem mé bakalářské práce je podat ucelený soubor informací týkajících se problematiky davu a poukázat na souvislost, která existuje mezi myšlením španělského filosofa a českého dramatika. Politická situace ve Španělsku, za které byla *Vzpouřa davů* napsána, je vskutku identická se situací v Čechách o sedm let později, kdy napsal Čapek *Bílou nemoc* v Čechách. V recenzi z roku 1934 Čapek prokázal znalost problematiky davu, Ortegova díla a jeho způsobu myšlení. V závěru práce ukážu jasně na příkladech, že Čapek používá k tématu davu stejných motivů a závěrů, jako Ortega. Zařadím také davového člověka do jednadvacátého století, kdy je jeho existence podporována masovými médii.

1. Dav podle José Ortegy y Gasseta

1.1 Dav

Dav lze definovat jako seskupení dvou a více lidí. „Dav je více méně přechodné shromáždění natlačené masy lidí bez organizace a institucí, bez vnitřní struktury: na jedné straně osamělý jedinec, na druhé dav.“³

Ve větší míře davy vznikají s nástupem aglomerací. Zejména v období počátku římského státu se lidé dosud rozestí po krajině, žijící sami nebo v malých skupinkách na velké ploše, začali seskupovat na místa pro ně výhodná. První města vznikala podél vodních toků. Úrodná půda, která řeky lemovala, jim zaručovala dostupnost všeho potřebného. Příchodem stále většího počtu lidí se ve městech začal projevovat dříve neznámý fakt hromadění.

Tento fakt hromadění popisuje sám Ortega. Je aktuální zejména v posledních dvou stoletích, tedy ve dvacátém a jednadvacátém. Nabyl na intenzitě a získal novou podobu. Města, ale i veřejná prostranství trpí faktem hromadění. Autobusy a hlediště divadel jsou přeplněná. Proč se tomu divíme, když právě proto byly autobusy vyrobeny a velkokapacitní hlediště postavena? Cílem divadla a pak i hlediště je, aby bylo plné diváků. Ti zaplatí náklady i zisk. Je to koloběh. Vytváříme věci pro naše užívání, ale musíme je využívat v davech, množstevně, aby se ekonomická smyčka nepřerušila. Dnešní doba je charakteristická soustředěním velkého počtu lidí na jednom místě.⁴

Tématem davu se José Ortega y Gasset zabýval ještě dříve, než napsal *Vzpouru davů*. Své myšlenky poskytl španělské veřejnosti ve třech článcích s názvem *Patología nacional*. Ty byly samostatně publikovány v novinách *El Sol* roku 1922. Jsou součástí Ortegova díla *La España Invertebrada* (1921). V prvním článku *Imperio de las masas - Vláda davů* a třetím článku s názvem *Ejemplaridad y docilidad- Příkladnost a poslušnost*, vyslovuje mnoho tezí o problematice davu. Říká, že v každé třídě a každé skupině vždy existují rozdíly, které společnost dělí na

³ Durozoi, Gérard - Roussel, André, *Filozofický slovník*, 1. Vydání, Praha: EWA Edition, 1994, s. 51

⁴ Ortega y Gasset, José, *Vzpoura davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 37- 38

prostý dav a vynikající menšiny. Každá společnost tedy počítá sice s méně početnou, ale silnou menšinou, která je vybranější než dav. Avšak chybu, která zapříčiňuje dnešní obecně řečeno davový, povrchní svět, nevidí v davu, nýbrž právě v této skupině vybraných. Přesouvají se totiž ze své menšiny do průměrného davu. Národ je podle Ortegy lidský dav, který je strukturován zmíněnou menšinou samostatných jedinců.⁵

Mimo jiné ve *Vzpouře davů* Ortega poukazuje na stejnou příčinu krize v tehdejší Španělsku (30. léta 20. století), na kterou bylo již dříve upozorňováno. Tím má na mysli problém demokratického principu rovnosti.⁶ Tímto problémem rovnosti myslí situaci, kdy dav a menšina si nikdy nemohou být rovni- vždy musí dav poslouchat tu hrstku a naslouchat jí. „Moudří jsou povinni vládnout, protože svoboda je pro rozum zásadní a zákon ji požaduje. A masám je nutné vštípit patřičné společenské ctnosti a pokoru, aby naslouchaly moudrým.“⁷

Posláním davu je, že nejedná sám od sebe. „Přišel na svět, aby byl řízen, veden, představován, organizován, až by přestal být davem, nebo až by se o to aspoň snažil.“⁸ On to však nedělá sám od sebe, potřebuje mít nějakou vyšší instanci, které se může podřídit.

„Davový člověk je ten, jehož život nemá plán a plyne s vodou. Proto nic nevytváří, ačkoli jeho možnosti a moc jsou úžasné.“⁹ Je nezbytné poznat davového člověka blíže, protože svou mocí je možným dobrem, ale i zlem. Davy neumějí dělat historické činy a nemají zájem o nic duchovního, přesto umějí žít naplno a pýcha a moc moderního prostředí je jim vlastní. Dnešní svět je svět davového člověka, který nevládnou schopnosti člověka vybraného.

Mohou společnosti vládnout davy? Davy jsou složeny z průměrných jedinců, zatímco ten nebo ti, kdo mají vládnout a být v čele státu, mají prokazovat určité schopnosti. A to využívání rozumu, úsilí a námahu na něčem pracovat. To splňuje

---

⁵ <http://www.filosofia.org/hem/dep/sol/9220204.htm> : El Sol, Madrid, sábado 4 de febrero de 1922; <http://www.filosofia.org/hem/dep/sol/9220223.htm> : El Sol, Madrid, jueves 23 de febrero de 1922

⁶ García López, José, *Historia de la Literatura Española*, 9.a Edición, Barcelona: Editorial Vicens-vives, 1965, s. 640

⁷ Statham, E., Robert, Jr., *Ortegova "Vzpouře" a problém vlády davu*, Praha: Občanský institut, 2005, s. 10

⁸ Ortega y Gasset, José, *Vzpouře davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 93

⁹ Tamtéž, s. 57

pouze člověk výborný. Proto mohou vládnout pouze menšiny, nemnozí. Neboť mnozí, tedy průměrní, se nemohou zhostit tak významné funkce, protože nejsou schopni ovládat ani sebe.¹⁰

Ortega se na konci první části knihy dostává k základní myšlence. V čem spočívá vzpoura davů? Podle něj vzpourou není nic jiného než odklonění se od vlastního osudu. Podle Stathama „vzpoura a následná vláda davů není ničím menším než vládou lidí, kteří jsou nejméně způsobilí revoltovat nebo vládnout“.¹¹

1.2 Charakteristika člověka průměrného (davového) a výborného

Davový člověk se vyvinul v devatenáctém století. Nebylo to cílené, byl to automatický proces. Stalo se to mezi lety 1800 a 1914. Počet obyvatel v Evropě stoupl ze 180 miliónů na 460 miliónů jedinců. Rozmach techniky má na jeho zrození velkou zásluhu. Avšak moderní doba je zodpovědná i za kvalitu davu.

Společnost se v Ortegově analýze skládá ze dvou složek. Z menšiny, nebo -li lidí vybraných a masy. Menšiny jsou jednotlivci nebo malé skupiny blíže vyznačených jednotlivců. Oproti tomu „masa je celek osob bez určitého znaku. ... Masa je ‚člověk průměrný‘“.¹² Dav se proměnil z kvantitativního určení na kvalitativní.

Davový člověk je průměrný a jednotvárný. V každém z nás je obsažen. Davový člověk je součástí moderního člověka a světa, ve kterém žijeme. „Davem je všechno to, co si ze zvláštních důvodů necení sama sebe ani ve zlém, ani v dobrém, ale co se samo cítí být ‚jako ti druzí‘, aniž se ho zmocňuje úzkost, a naopak se ze své totožnosti s ostatními přímo raduje.“¹³ Profesor E. Robert Statham, autor studie *Orteгова „Vzpoura“ a problém vlády davu*, v reflexi popisuje davového člověka. Davový člověk „...je člověk průměrný, obyčejný, který přijímá sám sebe takového,

---

¹⁰ Statham, E., Robert, Jr., *Orteгова „Vzpoura“ a problém vlády davu*, Praha: Občanský institut, 2005, s. 6-7

¹¹ Tamtéž, s. 5

¹² Ortega y Gasset, José, *Vzpoura davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 38

¹³ Tamtéž, s. 39

jaký je; není ochoten klást na sebe nějaké požadavky, považuje se ale také za rovného komukoli jinému“.¹⁴

Společnost můžeme také rozdělit na dvě skupiny osob. „Osoby, jež od sebe chtějí mnoho a hromadí před sebou nesnáze a povinnosti, a osoby, které od sebe nic zvláštního nepožadují.“¹⁵ Pro druhou skupinu lidí žít znamená být nadále tím, čím byli, bez úsilí zdokonalit se. Rozdělení společnosti na davy a menšiny vybraných není členění na sociální třídy, nýbrž na skupiny lidí.

V dalších kapitolách Ortega popisuje, že bytost, která od sebe stále něco požaduje, je člověk tzv. výborný, vybraný. Naopak ten, který je spokojen sám se sebou tak jak je, nese označení člověka průměrného. Ke každému z nich náleží jiný druh života.

Průměrný člověk se vyskytuje v každé historické době a je pro ni rovinou. Avšak co je důležité, životní úroveň Ortegova současníka se povznesla na úroveň života dřívější aristokracie. V této době je život průměrných životem bývalých vybraných. Je to zjevné na evropské snaze o rovnoprávnost. Již nevládne společnosti hrstka vyvolených, ale dav. „Lidsky řečeno, vynikající lidské vlastnosti, společenskou normu, je třeba hledat u nemnohých, nikoli u mnoha.“¹⁶ A protože davový člověk ničí vše výborné, jedinečné, ve výsledku to znamená zánik civilizace.

V době, kdy psal Ortega *Vzpouřu davů*, byla v USA rovnoprávnost samozřejmostí. V Evropě nikoli. Proto se starý kontinent v tomto ohledu nivelizuje, snaží se vyrovnat vyšší životní úrovni Američanů. „Žijeme v době vyrovnávání: vyrovnávají se majetkové rozdíly, vyrovnává se kultura mezi jednotlivými společenskými třídami, vyrovnávají se pohlaví. Stejně tak se vyrovnávají kontinenty.“¹⁷

Hlavním smyslem boje za práva bylo pozvednout duše z otroctví a probudit vědomí moci a důstojnosti. Člověk průměrný se stal svým pánem, začal o sebe pečovat tak, jak dříve směli jen páni. Novodobý průměrný člověk se baví, pečuje o

---

¹⁴ Statham, E., Robert, Jr., *Ortegova "Vzpouřa" a problém vlády davu*, Praha: Občanský institut, 2005, s.3

¹⁵ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřa davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 39

¹⁶ Statham, E., Robert, Jr., *Ortegova "Vzpouřa" a problém vlády davu*, Praha: Občanský institut, 2005, s. 3

¹⁷ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřa davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 44

sebe, konzumuje, ale není ochoten pracovat pro budoucnost. V dnešním světě mají lidé svá lidská a občanská práva již od narození. Tedy ideál, že lidé mají svá práva a jsou svými pány, se stává realitou.¹⁸

Kvalifikované menšiny zastávaly vládnoucí funkce a dav neměl potřebu jim do jejich kompetencí zasahovat. Tak Ortega pohlížel na dav v historii. Dnes však pozorujeme změnu. Žijeme v době, kdy nám dav vládne. Začal se zmocňovat prostorů a nástrojů, které vyprodukoval a těší se z nich, například právě autobus či hlediště v divadle. V tom, že se těší z věcí, Ortega problém neviděl. Viděl ho v politizaci davů. Dav si myslí, že „...má právo vnutit a učinit zákonem své hospodářské rozumy. Pochybuji, že by v historii byly doby, kdy se tak velké množství lidí ujalo bezprostřední vlády, jak je tomu dnes“.¹⁹

„Dav drtí vše, co je jiné, výborné, osobité, kvalifikované a vybrané.“²⁰ Není pochyby o tom, že davy vytěsňují menšiny a začínají vykonávat činnosti, které dříve náležely pouze výborným. Bohužel nemají schopnosti, znalosti, morální a pracovní kázeň menšin vybraných jednotlivců.

Rozeznáváme tedy dva typy lidí. Člověka výborného a průměrného, tedy davového. „Davový člověk by nikdy neuznal něco mimo sebe, kdyby ho k tomu okolnosti násilně nepřinutily. A protože ho nyní okolnosti nenutí, věčný davový člověk ztrácí v souladu se svou přirozeností ohledy a cítí se pánem svého života.“²¹ Takový popis odpovídá člověku průměrnému, který je se sebou spokojený a nic zvláštního od sebe neočekává, nechává vše plynout. Dokonce je sám sebou nadšen!

„Naopak člověk vybraný či výborný má v sobě intimní cit nutnosti uznávat mimo sebe pravidlo, které jej přesahuje a převyšuje, do jehož služeb dobrovolně vstupuje.“²² Výborný je ten, kdo od sebe stále něco vyžaduje, který chce překonávat svoje vlastní mantinely a právě tím se stát lepším. Člověk vybraný „...na sebe ve snaze o získání široce pojímané dokonalosti klade vysoké požadavky“.²³ Jeho

---

¹⁸ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřa davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 60- 63

¹⁹ Tamtéž, s. 40

²⁰ Tamtéž, s. 40

²¹ Tamtéž, s. 64

²² Tamtéž, s. 65

²³ Statham, E., Robert, Jr., *Ortegova "Vzpouřa" a problém vlády davu*, Praha: Občanský institut, 2005, s. 3, 4

přirozenou vlastností je úcta, kterou cítí k výše postaveným osobám naprosto automaticky.²⁴

V tomto kontextu můžeme rozdělit i život na dva druhy: na život vznešený a život vulgární.

Vznešený náleží člověku výbornému, neboť vznešenost už předznamenává přísnost k sobě samému. Neustále vyvíjí nadbytečné úsilí, je aktivní, ne pouze reaktivní. Život pro něj znamená stálé napětí.

Naopak život vulgární je vlastní průměrnému člověku, tedy davu. Nikam nesměruje a zůstává v sobě. Vulgární život žijí lidé reaktivní, ti kdo reagují a vyvíjejí aktivitu, jen když musí. Jsou protipólem života vznešeného. „Podle názoru Ericha Fromma se moderní člověk pokouší ‚zbavit břemene své nové doby‘ a nejostřejším vyjádřením masového útěku před svobodou je odmítání přemýšlet, žít hloubavě.“²⁵

Svět byl průměrnému člověku otevřený, měl ho jako na dlani. To zapříčinilo, že „davový člověk se cítí dokonalým“.²⁶ Vybraný člověk si sám sobě nikdy nepřipadne dokonalý. O své vlastní dokonalosti pochybuje a neustále přemýšlí, jak k takovému ideálu dojít. Tato sebereflexe je průměrným lidem ukryta, protože si svou průměrnost neuvědomují a nepřemýšlí o ní. Tuto situaci Ortega y Gasset přirovnává ke hlupákovi, který si hloupost neuvědomuje, zatímco důvtipný jedinec nad svou chytrostí stále pochybuje.

Davový člověk třicátých let dvacátého století, tedy Ortegův člověk průměrný je chytřejší, než byl v minulých dobách. Má na všechno názor a je vzdělaný. Avšak svou vzdělanost neumí využít. Myšlení mu není vlastní. Myšlení předpokládá hledání pravdy, a to davový člověk nedělá. „Průměrný člověk v sobě hledá ‚myšlenky‘, ale nemá schopnost tvořit je.“²⁷ Jak Ortega odůvodňuje, průměrný člověk by chtěl vynášet názory, ale nepřijímá, že výměna názorů má určité podmínky. Tedy, že člověk, který v něco věří, je schopen své myšlenky odůvodnit v diskusi. „Ale davový člověk by se cítil ztracen, kdyby přijal diskusi- pudově tedy

---

²⁴ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřavá davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 65

²⁵ Statham, E., Robert, Jr., *Ortegova „Vzpouřavá“ a problém vlády davu*, Praha: Občanský institut, 2005, s. 5; *Escape From Freedom*, New York 1965, s. viii

²⁶ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřavá davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 68

²⁷ Tamtéž, s. 70

odmítá povinnost přijmout tuto nejvyšší instanci, která je mimo něj.²⁸ Jakmile se v davu někdo projeví coby jeho odpůrce či kritik, dav ho smete. „Dav – kdo by to řekl při pohledu na jeho jednotný, ovčí zjev – si nepřeje soužití s ničím, co k němu nepatří. Na smrt nenávidí vše, co není davem.“²⁹

1.3 Vulgární člověk

U nového typu davového člověka, člověka vulgárního, nastala změna. Již není veden, ale sám se postavil do čela světa a chce jej řídit. Jak píše Statham, „sám se sebou spokojený davový člověk není jen nejméně způsobilý řídit záležitosti společnosti; není toho prostě schopen vůbec“.³⁰ S touto přeměnou souvisí tři rysy vulgárního člověka.

Za prvé, nový vulgární člověk má „vrozený a základní dojem, že život je snadný, vším oplývající, bez tragických omezení...“.³¹ Z toho vyplývá, že má každý průměrný jedinec pocit triumfu a vlády nad svým životem.

Za druhé, pocit vlády ho utvrzuje v jeho vlastní samolibosti. Je se sebou spokojen, jeho mravní a rozumový potenciál mu připadá jako úplný. Proto odmítá jakékoli zásahy z vnějšku, je sobecký. K názorům druhých je lhostejný. Při svém vládnutí vnímá pouze sám sebe a sobě podobné.

To vyústí v třetí bod, který o tomto člověku tvrdí, že „bude zasahovat do všeho a vnucovat své prostinké názory bez ohledů, rozmyslu, vyjednávání a zdrženlivosti“.³²

Ortega upozorňuje na možnou vládu vulgárního člověka. Bylo mu umožněno vzniknout na základě přebytků a výtobytků civilizace. Průměrný člověk „je obklopen zázračnými nástroji, účinnými léky, předvídanými státy, pohodlnými právy. Zato nemá ani tušení, jak těžké je tyto léky a nástroje vynalézt a zajistit jejich

---

²⁸ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřav davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 71

²⁹ Tamtéž, s. 72

³⁰ Statham, E., Robert, Jr., *Ortegova "Vzpouřav" a problém vlády davu*, Praha: Občanský institut, 2005, s. 5

³¹ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřav davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 83

³² Tamtéž, s. 83

výrobu; nepozoruje, že státní organizace je něco nejistého, a je div, pocítí-li v sobě kus povinnosti“.³³

1.4 Davový člověk a civilizace

„Davový člověk si myslí, že civilizace, v níž se narodil a kterou využívá, je tak spontánní a původní jako příroda.“³⁴ Vše na světě bere za samozřejmost, využívá zdroje, používá prostředků, které jsou mu nabízeny, ale o nic z toho nepečuje. Místo, ve kterém davový člověk žije, je civilizace. „Civilizace tu není pořád, neudrží sama sebe. Je umělá a vyžaduje umělce nebo dělníka.“³⁵ Nelze využívat jejich výhod a nestarat se o ni. Tyto zásady, o které se náš civilizovaný svět opírá a my ho máme bránit, „pro současného průměrného člověka neexistují. Nezajímají ho základní kulturní hodnoty, neprohlašuje se za solidárního s nimi a není ochoten postavit se do jejich služeb“.³⁶ Život v civilizaci předpokládá ohled na druhé, starost a péči o okolí.

Do čela společnosti se dostal člověk, který se o zákony civilizace vůbec nezajímá. Je k ní lhostejný. Tento člověk myslí omezeně. Stal se obyvatelem civilizovaného světa, ačkoli sám civilizovaný není. „Nový člověk touží po autě a užívá ho, ale má za to, že je to přirozený plod rajské zahrady.“³⁷ Zde se opakuje Ortegova základní charakteristika davového člověka, který se samozřejmostí jemu vlastní využívá výtvarků moderního světa jako součásti přírody. Neokázale a drze vše využívá, považuje za své. Je přesvědčen, že je v právu, i když sám nic nevytváří.

„Všechno jeho spěch, s nímž na sebe ve všech směrech naoko bere vzezření tragické, nezvratné, bolestné, je pouhým zdáním. Hraje si na tragédii, protože má za to, že v civilizovaném světě není skutečná tragédie pravděpodobná.“³⁸

---

³³ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřa davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 85

³⁴ Tamtéž, s. 78

³⁵ Tamtéž, s. 78

³⁶ Tamtéž, s. 78

³⁷ Tamtéž, s. 75

³⁸ Tamtéž, s. 87

1.5 Nové možnosti davového člověka

Ortegaova kniha *Vzpouřa davů* podává diagnózu tehdejší doby. (Nutno podotknout, že kniha vyšla v roce 1930). Dvacáté a jednadvacáté století je bezpochyby epochou volby a rozmanitostí. Všude kolem se stále vynořují nové a nové možnosti, příležitosti. Je to svět nádherný, ale úspěšní mohou být jen nejlepší. Pro člověka to znamená paradoxně větší problém, než když bylo vše dané a ze zajetých kolejí se nedalo vystoupit. Ačkoliv po možnosti svobodného rozhodování mnozí toužili, dnes je pravděpodobně víc těch, kteří se v moderním světě potýkají s problémem zvaným rozhodování. Člověk se stal svým vlastním pánem a musí si svou cestu životem najít sám.

Život se skládá ze dvou prvků. Z okolnosti a rozhodnutí. Okolnosti jsou možnosti, které nám jsou v životě dány a vnuceny. Žít znamená ocitnout se v nevyhnutelném světě, který je součástí fatality. Ta sama nic nepředurčuje, jen nás nutí volit. „Žít znamená být fatálně nucen vykonat svobodnou volbu, rozhodnout se, čím budeme ve světě.“³⁹

Jak tento problém působí na dav? Dav, coby zástupce kolektivního života, má stejné možnosti a nutnost rozhodnout se jako jedinec. Avšak v komunitě, jakou dav bezesporu je, se rozhoduje podle převahy lidského typu. Tak se davy stávají všemocné, neboť za jedincem stojí masa stoupenců. Když tuto situaci přeneseme na vládu, jak to dělá Ortega, vznikne nám skupina lidí, která nemá cíl, neví, kam míří. Této vládě by pak šlo o přítomnost, ne o budoucnost. Jak říká sama: „Jsem přítomnou potřebou, nikoli plánem budoucnosti.“⁴⁰ Jejím účelem existence není potřeba problémy vyřešit, nýbrž je obejít. Již v 19. století hlásal Hegel: „Davy jsou na postupu.“⁴¹ Davový člověk oplývá hmotnou bezstarostností, tedy že snadno vyřeší svou hospodářskou otázku. Nikdy předtím jsme nemohli pozorovat trend typický pro střední třídu. Zatímco velké majetky byly zabavovány a život průmyslových řemeslníků byl stále těžší a těžší, průměrný člověk viděl svůj hospodářský nadhled jasnější.

---

³⁹ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřa davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 56

⁴⁰ Tamtéž, s. 57

⁴¹ Tamtéž, s. 60

Roku 1900 si svoji životní úroveň začal zvyšovat i dělník. Svůj majetek a blahobyt si musí sám vybojovat na rozdíl od střední vrstvy, která ho má přichystaný společností a státem.

Novému člověku se svět zdá zbavený obtíží. Nemá žádné společenské hranice, nikoho neomezuje, jelikož ani pro něj žádná omezení neexistují. „Průměrný člověk se učí, že všichni lidé jsou si před zákonem rovni.“⁴²

Jak si můžeme povšimnout, 19. století bylo opravdu revoluční. Pozvedlo povědomí průměrného člověka, jeho životní úroveň. Dříve pro lidi znamenal život omezení, co mohou a nemohou dělat, povinnosti, které vůči společnosti museli vykonávat a především nátlak režimu.

Oproti tomu člověk narozený v nové době, si stojí zcela jinak. „Svět, který nosí davového člověka, ho už od narození nenabádá k žádnému omezení, nic mu nezakazuje, ani ho nenutí ke zdrženlivosti, ale naopak dráždí jeho choutky, schopné v podstatě nekonečného růstu.“⁴³

Přelom 19. a 20. století dal lidem jistotu, že druhý den budou bohatší, spokojenější. V čem se však skrývá „ale“? Ku příkladu technika je stále lepší a levnější. Již nemusíme stát fronty na zboží, ale musíme se namáhavě učit schopnostem pro ovládání přístrojů. „Technika, jejímž posláním je, aby člověku řešila problémy, se zčistajasna sama stala novým a obrovským problémem.“⁴⁴

Ortega píše v knize *Úvaha o technice* o technice, jako o výdobytku a zároveň problému davového člověka. „Právě pokrok techniky dnes dovoluje to, že je nám dáván nespočet hotových věcí, které si dřív musel každý udělat nebo se musel přinejmenším na jejich zhotovení podílet.“⁴⁵ Ortega techniku chápe jako „opak přizpůsobování se individua jeho prostředí, to znamená jako adaptaci prostředí jedinci (subjektu), tedy jako pohyb a směřování jdoucí opačným směrem, nežli kudy jde každý pohyb biologický“.⁴⁶

---

⁴² Ortega y Gasset, José, *Vzpouřa davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 61

⁴³ Tamtéž, s. 62

⁴⁴ Ortega y Gasset, José, *Úvaha o technice*, 1. Vydání, Praha: Oikoymenth 2011, s. 15

⁴⁵ Tamtéž, s. 14

⁴⁶ Forbelský, Josef, *Španělská literatura 20. století*, 1. Vydání, Praha: Karolinum, 1999, s. 23

I Hans Joachim Störig viděl techniku jako problém. Shledává člověka jako bytost nedostatkovou, která si pomohla. „Vytvořil si protézy: pro omezenou sílu svalů v podobě motorů, jeřábů, vozidel a strojů všeho druhu; pro skromný výkon svých smyslů v podobě mikroskopu, dalekohledu, kosmické sondy, pro zvýšení rozumného výkonu v podobě komputerů, počítačích a myslících strojů.“⁴⁷ Technika je nezbytnou součástí dnešní doby. Je velmi mocným nástrojem pro ulehčování práce a budování našeho světa, ale dokáže být také pro člověka nebezpečná. Zejména atomové bomby, zbraně hromadného ničení. Je nutné umět techniku využívat v náš prospěch, nikoli proti našemu rodu.

Davový člověk se v jistém směru podobá rozmazlenému dítěti. Má stále nová přání vůči životu a sobě samému. Přímo oplývá nevděkem ke všemu, co umožnilo jeho snadnější život. Takto rozmazlovaný člověk nabývá dojmu, že je všechno dovoleno a nic přikázáno. To vede k tomu, že člověk nezná meze svých možností, je přesvědčen, že je na světě pouze on sám, neohlíží se na druhé a nikoho jiného nepovažuje za vyšší než sebe samého.

Má pocit, že může všechno (nutno dodat bez následků), má na všechno právo, ale o povinnostech nechce nic slyšet. Přesvědčení o neomezenosti práv, se kterými nakládá a o povinnostech, které ignoruje, jsou právě důsledkem rozmazlování.⁴⁸ Přitom je zcela jasné, že „nemůže existovat svoboda bez zodpovědnosti“.⁴⁹ Základním rysem davového člověka je, že zlehčuje své skutky. Co dělá, dělá neuváženě a nevratně.

„Nové davy však nalézají svět plný možností a navíc bezpečný, všechno je hotové a jim k dispozici, aniž by bylo třeba jejich předchozí práce, právě tak, jako nacházíme na nebi slunce, ačkoli jsme ho tam nevynesli.“⁵⁰

Ortega shrnuje, že davy, které těží z dostatku 19. století, v něm nevidí dílo lidské organizace, nýbrž součást přírody. To vysvětluje i jejich chování. Jsou sobecké, zajímá je pouze vlastní blahobyt, aniž by se ptaly po jeho příčinách.

---

⁴⁷ Storig, Hans Joachim, *Malé dějiny filosofie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 7. vydání, 2000, s. 536

⁴⁸ Statham, E., Robert, Jr., *Ortegova "Vzpouza" a problém vlády davu*, Praha: Občanský institut, 2005, s. 7

⁴⁹ Tamtéž, s. 7; *The Constitution of Public Philosophy*, s- 25- 40

⁵⁰ Ortega y Gasset, José, *Vzpouza davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 62

„Poněvadž ve výhodách civilizace nevidí zázračný vynález a stavbu, které lze uchránit pouze velkým úsilím a opatrností, domnívají se, že mají za úkol tyto výhody pouze důsledně vyžadovat, jako by byly vrozenými právy.“⁵¹

Jak jsem již zmínila, svět, ve kterém žily davy ve třicátých letech, byl jiný, než je dnešní. Dle Ortegy davový člověk žije ve světě moderní doby, neomezených možností, zajištění a nezávislosti.

2. Dav podle Gustave Le Bona

V této kapitole se budu zabývat tématem davu z psychologického hlediska. Le Bon ho pojímá jako psychologický útvar, který podléhá určitým zákonitostem. Ortega y Gasset zmiňuje, že „dav lze rovněž definovat jako psychologický jev, aniž je nutné čekat, až se jednotlivci shluknou“.⁵² Dav také popisuje jako fenomén, který je neodmyslitelně spojen s historickou epochou. Ortega tím myslí vytváření velkých městských aglomerací a rozvoj techniky.

„V běžném smyslu znamená slovo dav shromáždění jakýchkoliv jedinců bez ohledu na jejich národnost, povolání nebo pohlaví a bez ohledu na náhodu, která je svedla dohromady.“⁵³

Podle Gustave Le Bona má dav z psychologického hlediska jiné vlastnosti, nežli mají jednotlivci v něm. „Vědomá osobnost tu mizí a city i myšlenky všech jednotek jsou zaměřeny týmž směrem.“⁵⁴ Tímto procesem se vytváří přechodná kolektivní vůle, která má specifické vlastnosti, často odlišné od citění jednoho každého z nich.

Můžeme rozlišit dva druhy davu: organizovaný a neorganizovaný. Dav organizovaný, jinými slovy dav psychologický, vytváří ze seskupení bytost jedinou, která se podrobuje „zákonu duševní jednoty mravů“.⁵⁵

---

⁵¹ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřa davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 63

⁵² Tamtéž, s. 39

⁵³ Le Bon, Gustave, *Psychologie davu*, 1. Vydání, Praha: KRA, 1997, s. 13

⁵⁴ Tamtéž, s. 13

⁵⁵ Tamtéž, s. 13

Dav neorganizovaný vzniká tehdy, když se na jednom místě shromáždí více lidí bez stejné myšlenky či cíle.

Charakteristickou známkou davu je právě zaměření cílů a myšlenek jedním směrem a pro dav tak podstatná ztráta vůle osobnosti. Psychologický stav davu závisí na sociálním a rasovém složení davu a na podmínkách, ve kterých žije nebo je nucen žít. Stejně tak, jako neexistuje člověk, jehož charakter se dle situace, v níž se právě nachází, nezmění, charakteristika davu je také nějakým faktorem ovlivněna, a proto nelze určit jeho stálé psychologické vlastnosti.⁵⁶

Jedinec v davu se může stát někým, kým ve skutečnosti není. Může být například zuřivý či dělat výtržnosti, ačkoli v normálním životě je spořádaný a klidný. V davu se snadno stává jinou osobností, negativní znaky povahy povyšuje na vlastnosti navýsost žádoucí pro dosažení davem požadovaného cíle. Tento jev Le Bon nazývá psychologický zákon duševní jednoty.⁵⁷

„Nejnápadnější jev, kterým se projevuje psychologický dav, je tento: ať jsou jedinci, ze kterých se skládá, jacíkoliv, ať jejich způsob života, jejich zaměstnání, jejich povahy nebo inteligence se jakkoliv shodují nebo liší, nabývají prostě tím faktem, že jsou přetvořeni v dav, jakousi kolektivní duši. Tato duše způsobuje, že cítí, myslí a jedná naprosto odlišně než by každý z nich cítil, myslel a jednal, kdyby byl sám.“⁵⁸ U jednotlivců psychologického davu se myšlenky a city přetvářejí v činy. Těch by jednatel mimo dav nebyl schopen. Povaha davu se nedá posoudit podle vlastností jednotlivců, v davu se vlastnosti všech mísí a vznikají úplně nové.

Chování davu je řízeno nevědomím. Člověk jedná vědomě, ale také nevědomě. K vědomému jednání i myšlení patří intelektuální vlastnosti, výchova, dědičné vlivy. K nevědomému náleží charakterové vlastnosti. Právě tyto obecné charakterové vlastnosti nevědomělého podkladu, řízené nevědomím, jsou nám všem více společné, než si sami myslíme. To, co nás odlišuje jako jednotlivce, je intelekt, který získáme. „Mezi slavným matematikem a jeho ševcem může být hluboká

---

⁵⁶ Le Bon, Gustave, *Psychologie davu*, 1. Vydání, Praha: KRA, 1997, s. 14

⁵⁷ Tamtéž, s. 14

⁵⁸ Tamtéž, s. 14

propast po stránce intelektuální, ale z hlediska jejich charakteru a věr může být rozdíl zcela nepatrný nebo žádný.⁵⁹

Jak můžeme vysvětlit, že dav není schopen uskutečnit čin, ke kterému je potřeba vyšší inteligence? Vysvětlení tkví v obyčejných vlastnostech, které se staly lidem v davu společnými. Individualita, to v čem intelektuálové vynikali nad ostatními, se ztratila. „Davy nehromadí inteligenci, nýbrž průměrnost.“⁶⁰

Vznik nových vlastností v davu má různé příčiny. První příčinou je pocit nepřekonatelné moci. Jedinec s nabytým pocitem, že patří do většího celku, dává průchod pudům, které by osamocen potlačil. V davu je jedinec anonymní, tudíž se neobává odsouzení a chová se krutě, až barbarsky, bez pocitu viny nebo zahanbení.

Další příčinou je duševní nákaza. „V davu je každý čin a cit nakažlivý, a to do té míry, že jedinec velmi často obětuje svůj osobní zájem zájmu kolektivnímu.“⁶¹

Třetí příčinou je sugestibilita. Je to stav, kdy jedinec ztratí svou vědomou osobnost. „...Poslouchá všech příkazů toho, kdo mu ji odňal a dopouští se činů své povaze a svým zvykům zcela protichůdných.“⁶² Tento stav se velice podobá stavu v hypnóze. Jedinec ztrácí kontrolu nad svými nevědomými vlastnostmi. Hypnotizér, nebo v našem případě dav, přesně určuje směr myšlenek a citů. Dokáže pohltit vědomou osobnost a s ním i vůli a úsudek. Tento jev je využíván pro účely hypnózy, ale také se s ním můžeme setkat při ovlivňování zdravého úsudku, tzn. vymývání mozků.

Lidé často podléhají podomním prodejcům. Ti svými řečnickými schopnostmi vedou tok myšlenek člověka a dostanou ho přesně tam, kam chtějí. Pak už člověk sám chce to, co mu nabízejí i za přemrštěnou cenu. Takový jedinec, stejně jako ten v davu, si již není vědom svého pokleslého konání.

V davu je však sugesce mnohem větší a nebezpečnější. Je umocněna tím, že jí podléhají všichni v davu. Je vzájemná. Le Bon popisuje, že i silní jedinci jsou navzdory své silné osobnosti strženi proudem. Vysvětluje, že na to, aby se ubránili, jich je málo.

---

⁵⁹ Le Bon, Gustave, *Psychologie davu*, 1. Vydání, Praha: KRA, 1997, s. 15

⁶⁰ Tamtéž, s. 15

⁶¹ Tamtéž, s. 16

⁶² Tamtéž, s. 16

„...Rozplynutí vědomé osobnosti, převaha osobnosti nevědomé, usměrnění citů a myšlenek sugescí a nákazou týmž směrem, snah přeměnit sugerované myšlenky bezprostředně v činy – to jsou hlavní vlastnosti jedince v davu. Není již sebou samým, nýbrž automatem a jeho vůle se stala neschopnou jej vést.“⁶³ Původně vzdělaný člověk, individualita, jedinec s vlastním názorem, se v davu podobá primitivním bytostem. Již je pudovou bytostí, která nabývá vlastností jako divokost, prudkost, bezděčnost. Dokáže se také nadchnout pro věc. Je ovlivnitelný, přestože to co dělá, neprospívá, či dokonce ubližuje jeho vlastním zájmům. Le Bon opět uvádí příklad, kdy se jedinec chová naprosto odlišně v davu a tehdy, když stojí sám za sebe. Pro tento účel mu slouží porota, která v davu vynese rozsudky, které by jednotlivě žádný nepodpořil. Nebo parlament, ve kterém jeho členové schvalují zákony, které by jednotlivě zamítli.

„...Můžeme učinit závěr, že rozumově stojí dav vždy pod úrovní osamoceneného člověka.“⁶⁴ Avšak z hlediska činů je dav na výši. Záleží však na tom, jak vůdce na dav působí. Může ho vést k věci dobré, ale také špatné. Dav nepřemýšlí, dav koná.

3. Dav jako Heideggerovo neurčité „ono se“

Třetí kapitola se věnuje Heideggerovskému pojetí davu. Tento filosof pojímá dav jako útvar, do kterého se lidé uchýlili pro jeho neosobnost. Heidegger popisuje dav jako neurčité „ono se“. Ortega má svůj výraz pro „ono se“, je tím „...pan Kdekdo, člověk, který se neliší od ostatních lidí a pouze v sobě opakuje rodový typ“.⁶⁵

Dav se pro ně stal útočištěm. Podnětem pro tento krok byla úzkost, kterou Martin Heidegger v knize *Bytí a čas* také vysvětluje. „Úzkost je radikální zkušenost, v níž člověku uniká jsooucnost vcelku: setkává se s vlastní smrtí.“⁶⁶ Setkání člověka

---

⁶³ Le Bon, Gustave, *Psychologie davu*, 1. Vydání, Praha: KRA, 1997, s. 16

⁶⁴ Tamtéž, s. 17

⁶⁵ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřavý dav*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 38

⁶⁶ Storig, Hans Joachim, *Malé dějiny filosofie*, 7. vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 457

s konečností a uvědomění si jí, vyvolává úzkost. Avšak „úzkost ze smrti nesmíme směřovat se strachem z dožití“.⁶⁷ Tím má Heidegger na mysli, že úzkost není nálada, ale rozpoložení pobytu, člověka. Jakmile máme strach, vždy ho máme z něčeho, je vázán k něčemu konkrétnímu. V okamžiku, kdy to, čeho jsme se báli, odejde, pomine i strach. Avšak úzkost taková není. „Úzkost je připomínkou prostoru, který nelze nikdy naplnit jen věcmi, institucemi, každodenním sháněním a který na nás čeká.“⁶⁸ Ta nepoleví a k ničemu se neváže. Neboť úzkost je „citový fenomén tísnivého neklidu a strachu bez určitého předmětu – na rozdíl od strachu, který se vždy týká předmětu více méně určitého...“.⁶⁹

Blecha vysvětluje Heideggerovu tezi a osvětluje, z jakého důvodu se jedinec uchyluje do davu. On totiž utíká před úzkostí, která na něj v důsledku uvědomění si své konečnosti padla. Neboť jedinec ve svém pobytu směřuje ke konci. „Smrt však nepřichází k pobytu zvnějšku. Náleží k němu: pobyt jest pouze jako bytí k smrti.“⁷⁰ Ba co víc, Heideggerovo pojetí smrti popisuje Blecha slovy, že smrt je „...z celé existence jediný okamžik, který nám nemůže být odebrán a který si musíme prožít sami...“.⁷¹

Náš pobyt i pobyt druhých se určuje existenciálně, „to znamená z určitých způsobů, jak pobyt jest“.⁷² Každý ve světě něco obstarává. Ve výsledku jsou pro nás druzí právě tím, co obstarávají. Například ten, kdo peče housky, pro mě bude vystupovat jako pekař. Nebude pro mě představovat otce ani prezidenta. Takto si zaškatulkujeme všechny okolo nás, až pro nás druzí nebudou určití, ale budeme je vnímat pouze jako role, kterou v životě zaujímají.

Obstaráváme s druhými, pro druhé nebo proti nim. Toto obstarávání obsahuje i starost o vyrovnání rozdílů. Pobyt, tedy člověk má starost sám o sebe, jak dohonit druhé, za kterými zaostává, nebo jak si udržet své vyšší postavení. Toto „bytí spolu“ má charakter odstupu.

---

⁶⁷ Heidegger, Martin, *Bytí a čas*, 1. Vydání, Praha: Oikoymenh, 1996, s. 281

⁶⁸ Blecha, Ivan, *Filosofie*, 3. Vydání, Olomouc: nakladatelství Olomouc, 1998, s. 169

⁶⁹ Durozoi, Gérard - Roussel, André, *Filozofický slovník*, 1. Vydání, Praha: EWA Edition, 1994, s. 311

⁷⁰ Storig, Hans Joachim, *Malé dějiny filosofie*, 7. vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 457

⁷¹ Blecha, Ivan, *Filosofie*, 3. Vydání, Olomouc: nakladatelství Olomouc, 1998, s. 168

⁷² Heidegger, Martin, *Bytí a čas*, 1. Vydání, Praha: Oikoymenh, 1996, s. 152

„V tomto odstupu, jenž patří ke spolubytí, je však obsaženo: pobyt jakožto každodenní ‚bytí spolu‘ je v podřízenosti druhým.“⁷³ Ne on sám, ale druzí mu odňali jeho bytí. Ti s ním nakládají, jak potřebují. Za pekařem půjdu tehdy, když si budu chtít koupit pečivo. Já jako „druzí“ jsem nahraditelný, pro pečivo může jít kdokoli. Pekař je závislý na nás, abychom šli pro jeho pečivo. V tomto obstarávání světa doplňujeme jeden druhého. Pro ztracení vlastního bytí je zásadní nenápadně přijatá nadvláda druhých. „ ‚Druzí‘, ...jsou ti, kteří ‚jsou tu‘ v každodenním ‚bytí spolu‘ především a většinou. Kdo tu je, není ten ani onen, ani my sami, ani někteří z nás a ani suma všech dohromady. Tento ‚kdo‘ je neutrum, neurčité ‚ono se‘.“⁷⁴

„Bytí spolu“ rozpouští vlastní bytí člověka ve smyslu druhých. Mažou se rozdíly mezi lidmi. Například při jízdě hromadnou dopravou nebo čtení novin je jeden člověk, pobyt, jako druhý. Tehdy se rozvíjí neurčité „ono se“. „Líbí se nám a baví nás to, co se líbí; čteme, sledujeme a posuzujeme literaturu a umění tak, jak se čte a jak se posuzuje, ale také se z ‚davu‘ stahujeme, jak se to obvykle dělá; shledáváme ‚pohoršujícím‘, co se obvykle takovým shledává.“⁷⁵ „Ono se“ předpisuje způsob bytí každodennosti. Není to nikdo určitý, nýbrž jsou to všichni.

„Ono se“ má způsoby bytí, jak být. Má také svůj existenciální charakter, tím je průměrnost. Průměrnost je to, o co neurčitému „ono se“ jde. Zajišťuje ji tendence spolubytí – odstup. „Tato průměrnost, která předznamenává, čeho se můžeme a smíme odvážit, bdí nad každou výjimkou, která by se mohla vynořit. Každé vyniknutí je bez hluku potlačeno.“⁷⁶ To je tedy základní charakteristika a podstata davu. Je to společenství lidí průměrných a výjimka se nepřipouští. I s jinými charakteristikami se Heidegger s Ortegou shoduje: „Vše originální je do druhého rána ohlazené jako něco již dávno známého. Všechny výdobytky se stávají něčím běžným.“⁷⁷ Člověk má různé bytostné tendence. Starost o průměrnost odhaluje, že se vyrovnávají veškeré možnosti bytí.

---

⁷³ Heidegger, Martin, *Bytí a čas*, 1. Vydání, Praha: Oikoymenh, 1996, s. 152

⁷⁴ Tamtéž, s. 152

⁷⁵ Tamtéž, s. 152

⁷⁶ Tamtéž, s. 153

⁷⁷ Tamtéž, s. 153

Tyto způsoby bytí neurčitého „ono se“, tedy davu, tj. odstup, průměrnost a vyrovnání, ho ustanovují jako veřejnost. „Veřejnost řídí zprvu veškerý výklad světa a pobytu a má ve všem pravdu. A to nikoliv na základě nějakého význačného a primárního bytostného vztahu k ‚věcem‘, nikoliv proto, že by disponovala nějakou výslovně osvojenou průhledností pobytu, nýbrž na základě toho, že nejde ‚věcem na kloub‘, poněvadž je necitlivá ke všem rozdílům úrovně a ryzosti.“⁷⁸ Veřejnost je povrchní, a proto má takovou moc. Vše vydává za známé a všem přístupné.

Neurčité „ono se“ je vždy a všude přítomné, ale vždy se při rozhodnutí člověka stáhne do pozadí. Sice předstírá, že o všem rozhoduje, ale ve skutečnosti odebírá člověku odpovědnost za jeho rozhodnutí. Člověk se může na neurčité „ono se“ odvolávat. „V každodennosti pobytu se většina věcí děje tak, že musíme říci: nikdo za to nemůže, nikdo to nebyl.“⁷⁹

Objevuje se další úloha „ono se“, tj. že odlehčuje pobytu v jeho každodennosti. Neustále vychází pobytu vstříc, a jestliže má pobyt sklon k ledabylosti či lehkomyšlnosti, je jeho nezodpovědnost podporována. Jako jedinec nenese za nic odpovědnost, vše se ztratí v davové průměrnosti. Díky odlehčování jednotlivému pobytu si udržuje nadvládu. Lidská výjimečnost mizí a převládá touha či pud být jako druzí. V davu se ztrácí výjimečnost jedince, ale zároveň ukryje lhostejnost, neuváženost a přetvoří se v nové vlastnosti, kterými dav uskutečňuje hromadně své myšlenky, uspokojuje své pudy a dosahuje cíle.

„ ‚Ono se‘, jímž je zodpovězena otázka ‚kdo‘ je každodenní pobyt, je nikdo, kterému se pobyt ve svém bytí mezi druhými vždy již odevzdal.“⁸⁰ „Ono se“ spočívá na principu každodennosti a člověk, který v ní existuje, přestal mít vlastní bytí. Jedinec již není sám za sebe, svou identitu omezil na průměrnost davu. Vše co ho tvořilo výjimečným jedincem, úmyslně potlačil. Již je to nikdo a ten nikdo může být plnohodnotným členem davu. Nevyčnívá, splývá s druhými, jeden (pobyt) je jako druhý (pobyt). Nikdo již není sám sebou. Stálost pobytu spočívá v odstupu, průměrnosti, vyrovnávání, veřejnosti, odlehčování a vycházení vstříc.

---

⁷⁸ Heidegger, Martin, *Bytí a čas*, 1. Vydání, Praha: Oikoymenh, 1996, s. 153

⁷⁹ Tamtéž, s. 153

⁸⁰ Tamtéž, s. 154

V podání Heideggera si lidé uvědomují svou konečnost a právě ze strachu z ní se ukrývají do „ono se“, do způsobu bytí, které jim poskytne průměrnost, pocit stejnosti s ostatními a bezstarostnost, neboť se svého jedinečného života vzdají. „Ono se“ jim ulehčí a pobytu to vyhovuje. Neurčité „ono se“ tím sílí a zvyšuje svou nadvládu nad samotným pobytím.

4. José Ortega y Gasset a Karel Čapek

Současníkem José Ortegy y Gasset v české literatuře byl Karel Čapek. I on se zabýval problematikou davu a davového člověka. Ve třicátých letech dvacátého století bylo téma davu natolik aktuální a viditelné, že proniklo nejen do Čapkovy dramatické tvorby. Davovým člověkem, chováním davu a jeho vůdců se Čapek věnuje mimo jiné v dílech *Bílá nemoc* a *Krakatit*. V této kapitole se zaměřím na Čapkovo uchopení tématu davu v dramatu *Bílá nemoc*.

Oba autory velmi ovlivnila politická situace po první světové válce a hrozba blížící se války druhé. Byli to současní filosofové a spisovatelé, Ortega byl o sedm let starší. Důkazem toho, že Čapek četl Ortegu, je Čapkova recenze na *Vzpouře davů* z roku 1934. Ta byla uveřejněna mimo jiné ve sborníku k výročí padesáti let od smrti José Ortegy y Gasset.⁸¹ Čapek zde shrnuje jeho myšlenky o davu: „Právě davový člověk je ten, jehož život nemá plánu a plyne s dobou. Proto nic netvoří, ač jeho možnosti a moc jsou úžasné. Davům se dostalo schopnosti žít intenzivně, ale ne citu pro velké historické úkoly; byla jim naočkována pýcha a moc moderního prostředí, ale ne duch.“⁸² Dále parafrázuje statě o státě a také o průměrném člověku. Na konec recenze připisuje větu: „To pravé nebezpečí není ve vzpouře davů, nýbrž ve slabosti hlav a povah, v trapném selhání těch, kdo mají své určení a poslání jako jedinci.“⁸³ S jistotou tedy víme, že Čapek měl vzpouře důkladně prostudovanou a bylo by jen spekulací hádat, do jaké míry ho ovlivnila ve vlastní tvorbě a vnímání tehdejšího stavu společnosti. Nebezpečí doby cítili oba a vyrovnali se s ním každý po svém.

---

⁸¹ *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasset*, sborník textů, 1. Vydání, Praha: CEP, č.46/2006

⁸² Tamtéž, s. 117

⁸³ Tamtéž, s. 122

Stejně tak s historickým kontextem. Maršál i Galén se různými prostředky snažili pracovat s davovou psychózou, která v jejich době nabyla neuvěřitelných rozměrů.

4.1 Drama Bílá nemoc

Divadelní hru *Bílá nemoc* napsal Karel Čapek v roce 1937. Čapek úmyslně postavil hru na obavě z nebezpečí davové psychózy. Prudký nástup nacismu v Německu a fanatické Hitlerovy výzvy k válečnému tažení jsou v podstatě motivy, které inspirovaly Čapka k napsání *Bílé nemoci*.

Ve světě se objeví záhadná nemoc, která se podobá lepra. Jejím prvním projevem je tzv. Macula marmorea, nebo-li bílá znečitlivělá skvrnka. Nemoc postihuje starší generaci populace, zejména lidi okolo padesáti let. Smrt přichází v rozmezí třech až pěti měsíců, provází ji silný zápach a rozpad těla. Tato nemoc se během tří let stala pandemií. Šíří se mezi obyvatele a nikdo na ni zatím nenašel lék. V té době chce zároveň vojevůdce Maršál začít válku. Do děje vstupuje další postava, lékař chudých, doktor Galén. Jako jedinému se podaří nalézt lék na zákeřnou nemoc. Galén jde se svým lékem za dvorním radou, majitelem Lilienthalovy kliniky, kde by chtěl praktikovat svoji léčbu. Vzhledem k velmi prostým podmínkám lékaře chudých lidí, požádá Galén vedení Lilienthalovy kliniky o možnost vyzkoušet v praxi svůj lék proti bílé nemoci na vědeckém pracovišti. Dvorní rada mu to nejdříve nechce povolit. Navzdory tomu, že mu doktor nechce prozradit způsob léčby, ustoupí a přenechá mu pokoj číslo třináct, chudé neplatíče. Po prvních úspěších Galénovy léčby pozve rada delegaci v čele s Maršálem. Obdivují výsledky léčby a všechna pochvala míří k radovi. Až později se novináři dozvědí, že vynálezcem léku je doktor Galén. Ten pro zveřejnění složení svého léku požaduje ukončení války a nastolení celosvětového míru. Po novináři vzkáže: „Přimějte své vladaře, aby složili slib věčného míru... aby uzavřeli věčnou smlouvu se všemi národy...“⁸⁴ Na otázku novináře, jak toho chce dosáhnout, odpovídá: „...Ať se zřeknou válečného násilí a já jim za to dám ten lék proti bílé nemoci...“⁸⁵

---

⁸⁴ Čapek, Karel, *Loupežník, R.U.R., Bílá nemoc*, Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 264

⁸⁵ Tamtéž, s. 263

Do té doby, než se vladaři zřeknou války, bude léčit jen chudé. Bílá nemoc zasáhla obyčejnou rodinu. Otec, který pracuje v továrně na zbraně barona Krüga, se nad článkem v novinách rozčiluje a vykřikuje, že raději bílou nemoc, než odzbrojení a mír. Mluví tak z ješitnosti národa a také z obavy o své postavení. Na krku své ženy však nalézá skvrnu. Rozhodnou se jít za Galénem, aby ženu vyléčil. Doktor je odmítne, jednak proto, že léčí jen chudé a jednak proto, že muž pracuje v podniku na válku, a mohl by šířit myšlenku míru. Barona Krüga již také dostihla bílá nemoc. Jde proto za radou, aby ho dostal ke Galénovi. Stále o žádném míru jednat nehodlá. Rada mu poradí lest. Krüg převlečený za žebráka přichází do ordinace. Protože doktorovi nabízí za vyléčení peníze na „propagandu míru“, je odhalen a odchází bez injekce. S nepořízenou se Krüg vrací k Maršálovi. Má z nemoci opravdu strach. Je ochoten přistoupit na podmínku Galéna a přestat vyrábět zbraně ve svých podnicích. Maršál si zavolá Galéna, aby o Krügově jednal, ale Krüg se ze zoufalosti situace zastřelí. Maršál promlouvá k davu z balkónu a hlásá, že ve válce vyhrají. Vzápětí si najde bílou skvrnu, přijdou i špatné zprávy z fronty. Přesto nechce ustoupit a válku chce vést dál. Maršál nakonec svolí, ale musí si vnuknout myšlenku, že nyní je mír posláním od Boha, že bude Maršálem malomocných, nikoli války. Syn barona Krüga volá Galénovi, aby přišel s lékem, že je Maršál těžce nemocen a od války ustoupil. Galén přijíždí k domu Maršála a prochází davem, který stojí pod jeho balkónem a skanduje: „Ať žije válka! Ať žije Maršál!“⁸⁶ Galén mu oponuje a vykřikuje, že válka nesmí být. Zfanatizovaný dav, odhodlaný hájit svůj zájem a Maršála, ušlape Galéna a léky na uzdravení Maršála zničí. Dál volá: „Ať žije Maršál!“⁸⁷ Dav vůbec nepochopil, že vraždou Galéna zabil svého vůdce.

Bílá nemoc je drama o třech dějstvích ve čtrnácti obrazech. Každé dějství patří jedné hlavní postavě- dvornímu radovi, baronu Krügovi a vůdci Maršálovi. Všechna dějství spojují dva ekvivalenty- bílá nemoc a doktor Galén. Nemoc, která zasáhne je osobně a doktor, který na ni má lék. V čem ovšem tkví problém? Proč Galén jednoduše nevyléčí spoluobčany a nezastaví další šíření nemoci?

---

⁸⁶ Čapek, Karel, *Loupežník, R.U.R., Bílá nemoc*, Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 313

⁸⁷ Tamtéž, s. 314

Maršál a Galén jsou postavy protikladné, ale obě silně bojující za svoji věc. „Maršál ztělesňuje úsilí o moc a nadvládu, zatímco doktor Galén je obráncem lidství, svobody, humanity a míru.“⁸⁸ Galén je ztělesněním takových vlastností, které hájil Čapek celým svým dílem. Je obětavý, laskavý a šlechetný. Galén však umí být i nelidsky neúprosný. Musí být, má-li dosáhnout svého- míru a světa bez válek- nesmí ošetřit barona Krüga, stíženého bílou nemocí. Krüg je ředitelem továrny, kde se vyrábějí zbraně pro válku, a proto je v jeho moci zastavit celé to zlo.

Maršál, vůdce země, fanaticky poblázněný myšlenkou ovládnout svět, bere válku a vítězství v ní za svaté poslání. Lidé mu naslouchají a davově opěvují jeho slávu s vidinou dalšího vítězství. Bez zaváhání ho následují jako velkého vůdce.

Maršál a Galén se zásadně střetávají ve dvou okamžicích divadelní hry.

První setkání postav je v situaci, kdy doktor Galén, coby jediný, kdo zná účinný lék na bílou nemoc, ho nechce nikomu vydat. Lék dá všem lidem jedině pod podmínkou, když všechny státy slíbí, že již nebudou válčit. Považuje totiž za zbytečné a marnivé, má-li léčit raněné z válek, kteří dříve byli lidmi zdravými. Maršál se vysměje jeho bláhovosti a odchází.

V druhém střetu je již situace jiná. Maršál schvácen bílou nemocí, zhroutil se z dosavadního neúspěchu ve válce, je nucen svou tíživou situací vzdát se a slíbit Galénovi mír za své uzdravení. Tomu následuje paradoxní moment celého dramatu.

„Obraz třetí

Ulice.

Zástup lidí s prapory. Zpěv. Do toho volání: Ať žije maršál! Ať žije válka!

Sláva maršálovi!

SYN (z prvního aktu): A všichni najednou: Ať žije válka!

ZÁSTUP: Ať žije válka!

SYN: Nás vede maršál!

ZÁSTUP: Nás vede maršál!

SYN: Ať žije maršál!

---

⁸⁸ Čapek, Karel, *Loupežník, R.U.R., Bílá nemoc*, Praha: Československý spisovatel, 1988; z doslovu-Holý, Jiří; s. 329

ZÁSTUP: Maršál! Maršál!

(Houkání auta, které si nemůže zástupem prorazit cestu.)

DR. GALÉN (vyběhne s kufříkem v ruce): Doběhnu pěšky...

Dovolte prosím... Prosím vás, pust'te mě... někdo mě čeká...

SYN: Občané, volejte: Ať žije maršál! Ať žije válka!

DR. GALÉN: Ne! Válka ne! Nesmí být žádná válka! Poslyšte, ne, válka nesmí být!

VÝKŘIKY: Co to říkal? – Zrádce! – Zbabělec! – Mažte ho!

DR. GALÉN: Musí být mír! Pust'te mne – Já jdu k maršálovi –

VÝKŘIKY: Urazil maršála! – Na lucernu! – Zabte ho!

(Hlučící zástup se zavře kolem Dr. Galéna. Zmatená vřava.)

(Zástup se rozestupuje. Na zemi leží Dr. Galén a jeho kufřík.)

SYN (kopne do něho): Vstávej, potvoro! Koukej mazat, nebo –

JEDEN ZE ZÁSTUPU (klekne k ležícímu): Počkat, občane. Ono je po něm.

SYN: Žádná škoda. O jednoho zrádce míň. Sláva maršálovi!

ZÁSTUP: Ať žije maršál! Maršál! Mar-šál!

SYN (otevře kufřík): Hele, byl to nějaký doktor! (Rozbílí lahvičky s léky a dupe na ně.) Tak! Ať žije válka! Ať žije maršál!

ZÁSTUP (valí se dál): Maršál! Mar-šál! Ať – žije – maršál!

Opona.⁸⁹

V tomto momentě dosáhne doktor Galén svého. Maršál mu přislíbí mír. Lék na bílou nemoc, zkázu lidí, je nalezen a může se rozšířit mezi všechny malomocné. Stane se však něco, s čím ani jeden nepočítal. Dav doktora ušlapal. Galén vkročil mezi dav a řekl: „Ne! Válka ne! Nesmí být žádná válka! Poslyšte, ne, válka nesmí být!“⁹⁰ Zfanatizovaný, skandující dav pod balkónem Maršála, ukázal své vlastnosti. I kdyby byl jedinec schopný jednotlivě a rozumně uvažovat, dav musí být jednotný a jednohlasný – odlišnost je nežádoucí. Dav bezmezně uctívající svého vůdce, je příčinou jeho smrti. Usmrtil Galéna a rozšlapal kufřík s léky na bílou nemoc. Tím, že

⁸⁹ Čapek, Karel, *Loupežník, R.U.R., Bílá nemoc*, Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 313- 314

⁹⁰ Tamtéž, s. 313

zabil Galéna, zabil Maršála, svého vůdce a vlastně i sebe. Bílá nemoc může stihnout i je samotné.

Galéna ušlapali ti, za které celou dobu bojoval. Obyčejní, ale v davu nebezpeční lidé.

Co symbolizuje Galénův lék? Šanci, jak se vymanit z davu, jak se stát jedincem a vytvořit si vlastní hodnoty, vlastní svět. Galén tím, že nabízí svůj lék, nabízí svobodu. Kdyby se jedinec odtrhl od davu, vzdal se fanatické touhy po vítězství a slávě a rozhodl se pro mír, získal by pro sebe tu největší devizu. Svobodu. Již by nebyl součástí davu, ale byl by sám za sebe. Sám Galén je individuální, stojí mimo dav. To mu umožní vytvořit lék proti bílé nemoci, protože „davový člověk je ten, jehož život nemá plán a plyne s vodou. Proto nic nevytváří, ačkoli jeho možnosti a moc jsou úžasné“.⁹¹

Je nutné se zamyslet nad tím, čeho je dav schopen. Je užitečným nástrojem na cestě k moci, ale také zrádným a možným nástrojem zkázy a záhuby. Zde právě Čapek odhaluje krutost ztráty humanity, lidství, svobody člověka. „...Je velmi důležité zevrubně poznat davového člověka, který znamená možnost nejvyššího dobra i největšího zla.“⁹²

4.2 Ortega a Čapek

Jak píše Čapek v předmluvě k *Bílé nemoci*, po válce je znatelná ztráta humanity. Lidé se přestali zajímat o smysl lidského vývoje, ke kterému patří i usilování o pravdu a spravedlnost, lásku k svobodě a míru, zbožná úcta k životu a lidským právům.

„Jak známo, v některých zemích a národech nastoupil duch zcela jiný; ne člověk, nýbrž třída, stát, národ nebo rasa je nositelem všech práv a jediným předmětem úcty, ale zato úcty svrchované: nic není nad ním, co by jej mravně omezovalo v jeho vůli a právech.“⁹³

---

⁹¹ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřa davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 57

⁹² Tamtéž, s. 59

⁹³ Čapek, Karel, *Loupežník, R.U.R., Bílá nemoc*, Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 219

Podobný motiv nalezneme i v Ortegově *Vzpouře davů*. „Průměrný člověk před sebou od druhé poloviny XIX. století nenachází ani tu nejmenší společenskou hranici. Ani ve formách veřejného života pro něho od narození neexistují žádné překážky a omezení. Nikdo ho nenutí k omezování vlastního života.“⁹⁴ Davový člověk se tak cítí pánem svého života.

„Davovému člověku žít neznamena cítit své omezení a potýkat se s tím, co nás omezuje... Zajímá je pouze jejich vlastní blahobyť, ale nestarají se o příčiny tohoto blahobytu... Nikdo a nic ho nenutí, aby si uvědomil, že je bytostí podřadnou, omezenou, neschopnou tvořit a držet samu organizaci, která propůjčuje jeho životu onu šíři a spokojenost, na nichž zakládá názor o ceně své osoby... Je tudíž naprosto nevděčný ke vší geniální práci všech jednotlivců, která umožnila snadnost jeho živobytí.“⁹⁵ Čapkova interpretace davového člověka naznačuje, že knihu *Vzpouře davů* důkladně přečetl a správně pochopil.

Davový člověk dle Ortegy je ten, který nic netvoří. Vše, co má k dispozici, používá a vyžaduje automaticky, jako by vše okolo něj bylo součástí přírody. Nikoho a nic neuznává. Ničí vše, co je nějakým způsobem výborné, jedinečné.⁹⁶ Jak se to mohlo stát? Ortega píše, že svět, který nosí davového člověka, ho už od narození nenabádá k žádnému omezení, nic mu nezakazuje, ani ho nenutí ke zdrženlivosti, ale naopak dráždí jeho choutky. Tímto způsobem mizí lidé jedineční, kvalifikovaní, výborní. „Jednotlivec se svou svobodou ducha a svědomím, se svým právem na život, se svým lidským sebeurčením je fyzicky i mravně naprosto podřazen takzvanému kolektivnímu, ale v podstatě čistě autokratickému a násilím uloženému řádu.“⁹⁷

Nakonec je to jen dav bez velikosti i soucitu, který lhostejně způsobí smrtí obou představitelů protichůdných vůlí. Vůli k moci představoval Maršál a vůli k lidské humanitě, míru a životu Galén.

Obě postavy v Čapkově hře jsou symbolické, protichůdné. Maršál je ztělesněním touhy davu. Galén je jeho protiklad. Je sám. Pomáhá mu však infekce. Nikdo neví, koho se zmocní. Infekce se šíří stejně rychle jako emoce a myšlenky

---

⁹⁴ Ortega y Gasset, José, *Vzpouře davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 61

⁹⁵ *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasseta*, sborník textů, 1. Vydání, Praha: CEP, č.46/2006, s. 118

⁹⁶ Ortega y Gasset, José, *Vzpouře davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 40- 57

⁹⁷ Čapek, Karel, *Loupežník, R.U.R., Bílá nemoc*, Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 219

davů. Doktor Galén je jedinec s lékem, prostřednictvím kterého se snaží vytrhnout lidi z davu. Mezi postavami se odehrává konflikt mezi emotivní posedlostí uvnitř davu a individualitou požadovaný mír. Totiž člověk „...v davu je bytostí pudovou... Má bezděčnost, prudkost, divokost a také nadšení“.⁹⁸ Jedná se o konflikt na úrovni ideálů, kterých se davy mohou snadno chopit. *Bílá nemoc* je drama idealistické, neboť v něm soupeří válka a mír a Galén věří, že mír a záchrana lidstva zvítězí. Proto se také doktor Galén chová tak „naivně“.

Galén má v *Bílé nemoci* dvojí roli. Jednak je lékařem, který nalezne lék na smrtící nemoc a jednak je to bojovník za mír. Lze mezi jeho záměry vyzorovat mez, kam byl schopen zajít? Nebojoval příliš za mír na úkor svého povolání? V každém případě jako lékař porušil Hippokratovu přísahu. Léčil pouze chudé. Bohatě ne, protože ti měli možnost zabránit válce. Dalo by se říci, že využil svého poslání léčit ve svém bodu zájmu. Přestože byl laskavý, dokázal být také tvrdohlavý a jízlivý. To je znatelné v jeho proslovu k novinářům: „Řekněte jim, že jinak zajdou na malomocenství, že ano... Ten lék proti Čengově nemoci, to je můj lék, rozumíte? A já jej nedám, dokud... dokud neslíbí, že už se nebude zabíjet!... Řekněte jim, že už jsou staří... všichni kdo vládnou. Řekněte jim, že budou zaživa hnít... jako ti tady.“⁹⁹

To mě přivádí k myšlence, zda je přípustné, aby lékař vydíral výše postavené na úkor zdraví lidí? Nemůžu říci chudých, protože právě ty jediné léčil. Druhý důkaz jeho větší nakloněnosti k poslání zastavit válku je, když přijíždí k Maršálovu domu. Sice dosáhl svého, Maršál souhlasil s mírem, ale vše nakonec dopadne zcela jinak. Přijel taxíkem a vystoupil do davu vyvolávajícího hesla: „Ať žije Maršál, ať žije válka!“¹⁰⁰ První, co Galén udělal, bylo křičení proti hesel: „Válka ne! Nesmí být žádná válka!“¹⁰¹ Galén lékař, v ruce nesouc kufřík s lékem pro Maršála, podlehl provokaci davu, i když věděl, že mír bude, dal se s ním do pře. Jako lékař přece měl okamžitě běžet za nemocným Maršálem. Galén jako dvojznačná osobnost končí zbytečnou smrtí. Dosáhl sice svého, ale cíl splněn nebyl.

---

⁹⁸ Le Bon, Gustave, *Psychologie davu*, 1. Vydání, Praha: KRA, 1997, s. 16

⁹⁹ Čapek, Karel, *Loupežník, R.U.R., Bílá nemoc*, Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 263

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 313

¹⁰¹ Tamtéž, s. 313

Galén neléčil pouze tělo jako lékař, ale chtěl vyléčit duši davu. Léčit zraněné z války mu přišlo zbytečné, když dříve byli zdraví. Přišlo mu to marnivé jako celá válka. Chtěl, aby si jednotlivci uvědomili situaci, ve které se nacházejí. Válka versus bílá nemoc. Opět zaujímá idealistickou pozici dobro kontra zlo. Co je důležitější, zemřít v boji pro čest a slávu, nebo žít v míru s lékem na nemoc. A tím lékem je právě vystoupení z davu, opětovné objevení individuality. Usiloval o to, aby jednotlivci z davu vystoupili a napomohli tím ostatním zaslepeným v davu otevřít oči. Druhým možným lékem je chudoba, neboť doktor léčil pouze nemajetné, lidi bez moci.

Na jaké lidi, v jakém životním období bílá nemoc útočila? Především na ty okolo padesáti let. Je to populace lidí, kteří jsou na vrcholu života a budování. Mají rodinu, sociální a materiální zázemí, vybudovanou kariéru. Mají zkušenosti a své vlastní názory. S příchodem bílé nemoci se k nim přiblíží smrt. Mají strach a po těch letech práce a snažení o svůj svět nechtějí přijít. Jejich životům už vládou jiné hodnoty. Když vidí následky nemoci, ovládne je hysterie a jejich davové myšlení se mění v myšlení individuální. Na hrozbu smrti mohou zareagovat bojem s ní, anebo jí podlehnout. Boj symbolizuje vystoupení z davu a změnu myšlení pro mír. Naopak nevystoupením svou naději na záchranu zabijí.

V dramatu můžeme rozlišit dva druhy davů. Dav chtivý války a dav nemocných. Chtivý války je ten, který byl na počátku, byl zlákan vidinou moci a vítězství. Avšak dav nemocných není dav v pravém slova smyslu, nýbrž je to shluk jednotlivců, který se rozšiřuje díky pudu sebezáchovy. Jsou to jednotlivci, kteří s ostatními bojují za mír pro lék, který nutně potřebují. To je Galénova podmínka.

Doktor chtěl, aby z davu, který touží po vítězství a slávě, vystoupilo třeba jen pár jednotlivců, kteří by řekli: „Pryč s válkou, lék je tu.“ Ti, co mohli ovlivnit, zastavit válku, byli v ohroženém věku. Na to Galén v podstatě spoléhal. Spoléhal na to, že vládcové zemí podlehnou strachu z nákazy a jeho naléhání ustoupí. Věřil, že život jim bude dražší, než území dobyté válkou.

Z chování davu lze snadno vyčíst jeho vlastnosti. V momentě, kdy Galén začal vykřikovat přesný opak toho, co oni, byl nelítostně ušlapán. Nikdo z hloučku skandujících nevystoupil z pomyslné řady. Nezeptal se Galéna, co to říká za

nesmysly, kdo je, co nese v kufříku, či snad- proč a co říká, je snad proti Maršálovi? Dav je vůči věcem mimo sebe lhostejný a hluchý.

Galén také bojuje za ideu, věří, že svým chováním změní a zmírní utrpení lidí ve válce. Myslí si, že když bude požadovat mír za lék, že k tomu míru opravdu dojde. Vždyť v samotném dramatu se vyskytuje na závěr pasáž, kdy v rozhovoru Maršála a ministra vymýšlejí lest, jak dosáhnout svého. Dočasně chtějí slíbit Galénovi mír, lék tím dostanou a pak budou zase válčit. Mír mu chtějí přislíbit jen naoko. Maršál by od války nikdy neustoupil, nebýt sám nemocný.

Doktor Galén byl v opojení myšlenky míru a neváhal použít veškerých metod k dosažení cíle. I za cenu porušené Hippokratovy přísahy, pomáhat nemocným bez rozdílu postavení a majetku. Mír bylo jediné, za co chtěl bojovat a co pro něj mělo hodnotu. Vybíral si, koho bude a nebude léčit. Rozlišoval mezi jednotlivci. Bez váhání léčil pouze chudé, ty, kteří neměli žádnou moc a nemohli nijak přispět k ukončení války. V tom se liší od Maršála, který ovlivňoval celý dav lidí. Tento dav byl také v opojení. V opojení touhy po moci, slávě, získaném území a slavném vítězství. Dav se neohlížel na následky svého konání, nebral ohled na ztráty způsobené bílou nemocí a samotnou válkou. Avšak ani Galén nebral ohledy na ztráty na životech, způsobené striktním dodržením ke splnění jeho ideálu.

Dav a Galén se od sebe tedy tolik nelišili, ačkoli každý zastával jinou myšlenku, výsledek byl stejný. Ztráty na životech byly podobné. Dav chtěl válku, přestože zemřou lidi na vrcholu života. Galén chtěl mír, ale pokud se k němu dav nepřidá a neztotožní se s jeho postoji, byl též schopen obětovat lidské jedince.

Ztvárnil Karel Čapek postavu Galéna záměrně dvojsmyslně? Chtěl publikum varovat před neuváženým hrdinstvím, které k cíli nevede? V každém případě účinek na diváka je mistrovský.

Další možnost náhledu na Čapkovo dílo je o vzpouře davu proti svému vůdci, a zda je to možné. Maršál dal lidem vidinu vítězství, slávy, moci. Využil je jako nástroj, který potřeboval k bitvám ve válce. Proto je musel navnadit. Co by se ale stalo, kdyby Maršál onoho osudného dne vystoupil na balkon a promluvil k davu, že válčit se již nebude? Předpokládám, že by toto sdělení jistě zaobalil tak, aby bylo lidem po chuti. Avšak přistoupili by na to? Jak by se zachovali, kdyby jim vzal právě

onu vidinu vítězství? Anebo, bolelo by Maršála víc, kdyby vzal vidinu vítězství pouze sám sobě, nebo i davu? „Já nechci mír, já musím vést svou válku. Teď přece už nemohu odvolat- to by bylo takové ponížení- vy jste se zbláznil! My přece tu válku musíme vyhrát. My jsme v právu.“¹⁰² Proto musel přehodnocení konání míru svést na posláni od Boha. Mladý Krüg: „Budete dělat mír, pane. Řekněte lidem, že vás Bůh poučil.“¹⁰³ Maršál: „Opravdu, nezní to špatně... To by bylo velké posláni, vid', Aneto? Už to, že by na světě přestala bílá nemoc- To by bylo ohromné vítězství, že? Dělat mír: to by náš národ byl první mezi všemi- Pravda, bude to dlouhá práce, ale budu-li žít...Jen když budu mít od Boha úkol! – Tak a kde je ten doktor, Aneto? Kde je ten doktor?“¹⁰⁴ Maršál není schopen nést tíhu rozhodnutí ukončit válku a šířit myšlenku míru. Proto to svedl na posláni od Boha. Kvůli němu byl ochoten od války upustit. Bůh je pro vojevůdce nejvyšší autoritou a tu je nutné poslechnout a plnit jeho vůli. Jelikož byl Maršál sám na takové rozhodnutí slabý a zřejmě by ho nedokázal před davem obhájit, využil postavu Boha. Maršál pod sebou měl zfanatizovaný dav, ale i on sám byl zfanatizovaný myšlenkou vítězství a slávy, které se nechtěl vzdát. Avšak vůdce musí vycítit, co dav požaduje a živit jeho pudy, aby dělal to, co velitel chce.

Jak psal Ortega, dav se skládá z lidí průměrných. Nic nevytváří, vše okolo sebe považují za samozřejmé, všech statků využívá a považuje je téměř za součást přírody. „Průměrnost je existenciální charakter neurčitého ‚ono se‘. Je tím, oč mu v jeho bytí bytostně jde. Proto se fakticky udržuje v průměrnosti toho, co se sluší, co platí a co ne, co se považuje za úspěšné a čemu se úspěch upírá. Tato průměrnost, která předznamenává, čeho se můžeme a smíme odvážit, bdí nad každou výjimkou, která by se mohla vynořit. Každé vyniknutí je bez hluku potlačeno. Vše originální je do druhého rána ohlazeno jako něco již dávno známého. Všechny výdobytky se stávají něčím běžným.“¹⁰⁵ Dav je seskupení průměrných lidí a vynikat v něm není možné. Když se jedinec osamostatní a vystoupí z davu, z průměrnosti, stává se člověkem lepším. Začíná myslet sám za sebe a tato individuace mu v Čapkově díle

---

¹⁰² Čapek, Karel, *Loupežník, R.U.R., Bílá nemoc*, Praha: Československý spisovatel, 1988, s. 309

¹⁰³ Tamtéž, s. 312

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 312

¹⁰⁵ Heidegger, Martin, *Bytí a čas*, 1. Vydání, Praha: Oikoymenth, 1996, s. 153

přináší lék. Cenou za vyčlenění, individuaci může být osamocení. Obrácení se davu k jedinci zády. Avšak osvícený jedinec necítí smutek z osamocení, nýbrž vyčlenění z davu je pro něj vítězstvím nad průměrností.

Dav je manipulovatelný jen v omezené míře. Potřeba manipulace s davem je vlastní všem totalitním režimům. Potvrzují to už události Francouzské revoluce, kde vůdci nakonec skončili pod gilotinou. Stejně tak druhá světová válka přinesla zkázu Německu, lidem (tedy davům), ale i Hitlerovi. Stal se obětí stejné psychózy, jako davy, kterým kázal.

Vykonstruované procesy padesátých let posloužily totalitnímu režimu k přesvědčení davu, že je v jeho zájmu zlikvidovat nepřátele socialismu. Miliony neinformovaných lidí žádali smrt nevinných. Jako doktorky Milady Horákové.

Doktor Galén v dialogu s novinářem vlastně i vydírá- poukazuje na stáří státníků. Vysoce postavení, kteří by válku mohli zastavit, ho budou možná potřebovat, neboť nejsou nejmladší. Tato výzva nebyla vyslyšena, a proto lék zůstal v doktorových rukou. Čapek na konkrétním případě poukazuje na zaslepenost lidí vidinou slíbeného vítězství. Ti si ale uvědomí, co je v sázce, až když jsou nemocí sami postiženi.

Galén i Maršál potřebují vrstvu lidí, tu, která se chová davově. Maršál je potřebuje k podpoře ve válce, aby sami chtěli bojovat. Galénova cesta byla trochu klikatější. Lék na bílou nemoc objevil, léčil však jen chudé. Věděl, že chudina nemůže ovlivnit válku a nejvíce ji odnese. Ve snaze změnit systém a proniknout do povědomí střední vrstvy, musel jít Galén na Lilienthalovu kliniku. Jednak aby prokázal úspěšnost léčby a jednak proto, aby se lidé střední a vyšší vrstvy dozvěděli, že lék na bílou nemoc existuje. Teprve pak bude mít příležitost požadovat mír výměnou za lék na bílou nemoc.

Galén si uvědomil, že lidé musí chtít, bez ohledu na věkovou kategorii, řekněme i davově, lék na nemoc, které se tolik obávali. Pak jim mohl dát právě onu podmínku míru. Věděl, že lék musí chtít nejenom věkově postižená část davu, ale chtěl, aby měla o lék zájem i mladší ještě nepostižená generace. Těch se to také týká- přesněji jejich rodičů. Těm se původně pandemie hodila, neboť se uvolnila pracovní a společenská místa po oněch padesátnících. Tím získali pracovní místa, na která by

za normálních okolností dosáhli také až na vrcholu aktivního života. Vidinou rychlého kariérního postupu opomněli, že nastupují na místa svých rodičů a blízkých, kteří zemřou kvůli bílé nemoci. Oni však pro záchranu nic nepodnikají.

Doktor Galén bojoval tedy za ideu, která je svou podstatou kolektivní, a tudíž davová. K tomu, aby se učinil převrat, byl zapotřebí šikovně zmanipulovaný dav, nikoli bezmocný jednatel. Základem takového davu je emoce, kterou si nelze vymyslet. Dav jedná pudově.

Myslím, že je důležité nahlížet na dav dvěma pohledy. Dav, jak ho využil a potřeboval Maršál, je zdrojem moci a síly, ale také nebezpečným nástrojem, který zničí vše, o co jsme bojovali. Během chvíle a bez špatného svědomí.

Druhý pohled patří k postavě doktora Galéna, který v dramatu *Bílá nemoc* vyžaduje vystoupení jednotlivců z davu. Těmto jednotlivcům nabízí lék na bílou nemoc. V podobě injekce, ale také dostanou mnohem vzácnější lék, dle Galéna svobodu myšlení. Tak se davový člověk přemění v přemýšlivého člověka, který je schopen uvažovat nad potřebností války a bezohlednou vůlí vůdce.

4.3 Vůdce davu

„Dav je stádo, jež se nemůže obejít bez pána.“¹⁰⁶ Klíčovou postavou davu je autorita, vůdce, kterému všichni bez okolků podlehnou. Rozhodující je jeho vůle, jeho názory jsou pokládány za správné, jeho příkazy jsou plněny bez výhrad a odpor se trestá vytěsněním ze skupiny. Výsledkem je jednota davu. Zpočátku bývá nastávající vůdce jen jedním z davu. Později podlehne pokušení získat moc a postaví se davu do čela.¹⁰⁷

Kdo může být vůdcem? „Jsou to často bezvýznamní řečníci, kteří sledují pouze své osobní zájmy a snaží se přesvědčovat dav tím, že lichotí jeho nízkým pudům.“¹⁰⁸ Tak tomu bylo i u davu, který si podmanil Maršál. Sliboval lidem moc, slávu a věhlas. Potřeboval, aby za něj šli s nadšením bojovat, umírat, aby získali

---

¹⁰⁶ Le Bon, Gustave, *Psychologie davu*, 1. Vydání, Praha: KRA, 1997, s. 56

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 56

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 56

území; mocný a oslavovaný však bude on. Vůdce je člověk se silnou vůlí a schopností ji vnutit ostatním. Lidé v davu ji nemají, a proto ho radostně následují.

Po svobodě dav netouží. Podvědomě a zcela slepě poslouchá a následuje silnou osobnost v čele - ona je zárukou řešení každé situace a jistotou bez pochybnosti o správnosti vlastního rozhodování. V davu nefunguje demokracie, nýbrž despotismus. Vůdcové si vždy vynutí poslušnost, bez ní se nemají o co opřít.¹⁰⁹

Dnešní doba dává všem volnost a dostatek všeho. Problém však nastává, když je vládce sám se sebou spokojen. Každý na sobě, na státu obzvlášť, musí stále pracovat a chtít víc. Jakmile o toto neusiluje, ztratí i to, co mu teď přijde jako samozřejmost. Takový vládce pak žene svůj stát k záhubě.

Le Bon rozdělil vůdce do dvou skupin. První jsou energičtí muži s pevnou okamžitou vůlí. Jejich vlastnostmi jsou smělost, statečnost a bouřlivost. Jsou ideální pro okamžité akce. Dokáží uchvátit masu bez ohledu na nebezpečí. „Jsou to vůdcové, kteří jimi mohou být jen s tou podmínkou, že sami budou vedeni a stále pobízeni, že budou mít nad sebou vždy člověka nebo ideu a že směr jejich jednání jim bude vždy přesně určen.“¹¹⁰ Jejich velkou nevýhodou je chvilková energie. Za normálního života nejsou takových činů schopni.

Druhý typ vůdce je charakteristický trvalou a pevnou vůlí. Na dav působí méně nápadným způsobem, ale s obrovským, trvalým účinkem. Slova Gustave Le Bona: „Neuvědomujeme si vždy zcela jasně, co zmůže pevná a trvalá vůle: jí nic neodolá, příroda, bohové ani lidé.“¹¹¹

Maršál je představitelem prvního typu vůdce. Je energický, dokáže zaujmout dav bez ohledu na nebezpečí, které mu ve válce hrozí. Je motivován vítězstvím, slávou a mocí, která by mu pak náležela.

Doktor Galén je zástupcem vůdce s pevnou vůlí. Pomalými krůčky a postupným nahlodáváním mysli davu nakonec dosáhne svého.

---

¹⁰⁹ Le Bon, Gustave, *Psychologie davu*, 1. Vydání, Praha: KRA, 1997, s. 57

¹¹⁰ Tamtéž, s. 58

¹¹¹ Tamtéž, s. 58

4.4 Čapkův pohled na Ortegu y Gasseta

Karel Čapek recenzoval stěžejní dílo José Ortegy y Gasseta, kterým *Vzpouira davů* bezpochyby je, v roce 1934.

V první části textu shrnuje Čapek Ortegovy názory. Začíná se znakem naší doby – hromadností. Poukazuje na viditelnost davů a ubývání hrdinů. „Dav se rozhodl vstoupit do popředí společnosti, zmocnit se jejích prostorů a užívat jejích nástrojů...“¹¹² Dav, který je složen z průměrných jedinců, činí taková rozhodnutí a plní takové úkony, které byly dříve vykonávány elitou. A co víc, za svou průměrnost se nestydí, dokonce ji prosazuje.

Ve vládě davů vidí Čapek i dobrou stránku, a to zvýšení životní úrovně. Člověk žije ve větším blahobytu, pohodlí a s vyšším standardem. Avšak má to i svá negativa. Neváží si minulého, žije budoucností. Přestože je učenější ve věcech techniky a vědy, je nesen proudem. „Právě davový člověk je ten, jehož život nemá plánu a plyne s dobou. Proto nic netvoří, ač jeho možnosti a moc jsou úžasné.“¹¹³ Je pro něj charakteristická i nevděčnost ke všem výtvarným, které mu doba nabízí. Nezajímá ho, jak věci vznikaly a vše kolem sebe považuje za součást přírody, nikoli za výtvar lidské společnosti. „Davovému člověku žít neznámá cítit svá omezení a potýkat se s tím, co nás omezuje.“¹¹⁴ Nikdy necítí, že je někomu podřazen, něčím omezen, je neschopen tvořit, chce jen užívat. Dobrovolně se v ničem neomezí. Pocitem ohleduplnosti a respektu k právům a svobodě druhých netrpí. Nenechá se přece ve svých potřebách omezovat.

Čapek dále pokračuje v rozboru díla. Opakem k davovému, průměrnému člověku je člověk výborný, elitní. Žije vznešený život a k němu patří vlastnosti jako pracovitost, ctižádostivost, sebekritika, sebekázeň. Oproti tomu dav je líný a neuznávající vyšší instance než sám sebe.

Davový člověk sice myslí, ale o pravdu mu nejde. Vylučuje veškerou diskusi jako vyšší instanci a vše a všem vnucuje své názory a postoje. To vede k barbarství,

---

¹¹² *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasseta*, sborník textů, 1. Vydání, Praha: CEP, č.46/2006, s. 117

¹¹³ Tamtéž, s. 117

¹¹⁴ Tamtéž, s. 118

v tomto kontextu k nezájmu o druhé a soužití s nimi. Fašismus i komunismus poskytoval jednotlivcům vědomosti, fakta a pravdy hodící se jejich režimu a zájmu. Z těchto jednotlivců režimy utvořily dav, který se bál zajímat o pravdu. Postupně přijal pravdu svého vůdce, dav přestal přemýšlet a nechal se ze strachu nebo fanatismu jen ovládat a myšlenky svých vůdců beze studu podporoval.

Davový člověk se stal specialistou. Ačkoli zná z vědy či jiného oboru jen část, ve které se pohybuje, považuje se za vzdělance. Tuto často zmechanizovanou práci může vykonávat i průměrný jedinec. „V politice, umění, společenských otázkách i ostatních vědách zaujme tento typ učence stanoviska primitivní, stanoviska omezená, ale zaujme je energicky a nadutě.“¹¹⁵ Velká výhoda pro totalitární režimy je ubývání pravých vzdělanců ke škodě celé společnosti.

Karel Čapek nesouhlasí s Ortegovou tezí, že „... ‚davy‘ ve velmi širokém smyslu slova jsou příliš bohatě zahrnuty hmotnými dary civilizace, blahobytem, pohodlím a jistotou, dokonalým pořádkem, svobodou, rovností...“.¹¹⁶ Čapek pochybuje nad jistotou, o které Ortega psal. Na rozdíl od něj nevidí tak nepravděpodobné, že by se mohlo něco nebezpečného stát. Čapek vnímá svět jako „...kraj(em) tísně, nesnáze a nebezpečí“.¹¹⁷

V čem s ním ale souhlasí, je trend barbarizace. Davy nevnímají žádné vyšší instance. Násilně všem vnucují své názory, představy a předsudky. Čapek tvrdí, že Ortega správně ukazuje na vlastnosti dnešního světa, ale příčinou neshledává, na rozdíl od Ortegy, vzpouru davů. Tou vidí „hromadné selhání jedinců“.¹¹⁸ Zatímco se davy ve společnosti derou nahoru, ti co by tam měli být, praví vzdělanci, padají do propasti. Moc davu spočívá právě v pádu rozumových jedinců, když nad nimi vyšší instance nestojí, neomezují a neusměrňují je. Dav se skládá z průměrných jedinců a ti jsou se svou průměrností spokojeni. Avšak ta je přítomna i v novinách, politice a nejen tam. Jsou takoví ti, kteří jsou vzděláni a měli by mít širší rozhled, přesto myslí jako kolektiv. Neboť dobře vědí, že výbornost se netrpí. Totalita dělá vše pro to, aby

---

¹¹⁵ *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasset, sborník textů*, 1. Vydání, Praha: CEP, č. 46/2006, s. 119

¹¹⁶ Tamtéž, s. 120

¹¹⁷ Tamtéž, s. 120

¹¹⁸ Tamtéž, s. 121

„...se nemuselo myslet vlastním mozkiem, nýbrž v obecných heslech, která nahrazují jakýsi mozek kolektivní“.¹¹⁹ Čapek poukazuje na jedince, který se úplně nevzdal své nejvlastnější funkce, tedy že přemýšlí, a nikdo mu nemůže určit, co má myslet, ale určuje mu, jak má myslet. Právě díky těmto jedincům existuje naděje na záchranu Evropy před barbarstvím a hloupostí. Je tomu proto, že se najde cesta, jak směrnice určené davovou společností obejít. „To pravé nebezpečí není ve vzpouře davů, nýbrž ve slabosti hlav a povah, v trapném selhání těch, kdo mají své určení a poslání jako jedinci.“¹²⁰

Vzhledem tomu, že Čapek recenzoval Ortegu, si můžeme být jisti tím, že měl jeho dílo pečlivě prostudované. Je možné upozorovat vliv Ortegy na Čapka? Je, a to v několika podobnostech. *Vzpouře davů* byla vydána poprvé roku 1930, *Bílá nemoc* až v roce 1937. Recenze byla vydána roku 1934. Z této posloupnosti lze usoudit, že Čapka Ortegová filosofie inspirovala, ba mu i poskytla námět na napsání varující hry.

Prvním shodným názor, odkaz, princip, jsem shledala v myšlence davu, coby společnosti, která vyrábí a pro kterou jsou medikamenty vyráběny. Je to oblast vědy, která podle Ortegy y Gasseta nejvíce přispěla ke vzniku průměrného člověka, tedy jednotlivců, ze kterých je tvořen celý dav. Tento člověk tvoří vakcíny, léky, které mu prospívají. Umožňují mu zdravější, delší a pohodlnější život. Je jejich tvůrcem, ale zároveň receptorem. Průměrných lidí je hodně a ti všichni chtějí mít také pohodlnější život. Je to tedy takový cyklus, kdy dav vytváří a je nucen dál pro sebe vytvářet léky a ostatní vymoženky doby. „...Vědy experimentální potřebují dav, jako dav potřebuje je, jinak by zahynul, protože lidstvo se na Zemi bez fyziky a chemie nemůže udržet v počtu, kterého dnes dosáhlo.“¹²¹

Karel Čapek ve svém dramatu postavil jako jeden z hlavních motivů záhadnou bílou nemoc, na kterou zatím není lék. Pak se ale objeví doktor, skromný, s pacifistickými ideály, který lék našel. V tomto případě je to jedinec, který stvořil lék pro dav. Aby mohl dosáhnout svých protiválečných požadavků, potřebuje, aby

---

¹¹⁹ *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasseta*, sborník textů, 1. Vydání, Praha: CEP, č. 46/2006, s. 122

¹²⁰ Tamtéž, s. 122

¹²¹ Ortega y Gasset, José, *Vzpouře davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 77

dav jeho lék jednohlasně chtěl. Podobné téma má Čapkův román *Krakatit* z roku 1922.

Druhým důkazem, že existuje jistá souvislost mezi oběma autory, je pohled na to, čím se řídí vůdce davu. Ortega mluví o vyšší instanci, která jako jediná má moc ovlivnit jeho jednání a úsudek. Dav „potřebuje svůj život podřizovat vyšší instanci, tvořené vybranými menšinami“.¹²² To samé platí i pro jejich vůdce, ten se také musí podřizovat něčemu s vyšším postavením, než je on sám.

V *Bílé nemoci* je motiv úplně stejný. Maršál, poháněn svou touhou zvítězit a vůlí dokázat, o co usiluje, je v okamžiku, kdy je sám nakažen zákeřnou nemocí, nucen zvážit dvě veličiny. Buď odmítne skončit válku a s tímto odmítnutím sám ztratí možnost se vyléčit, nebo vykoná mírový krok, tedy skončení války, uskuteční, čímž získá lék, který tolik potřebuje. V této situaci se Maršál obrací na Boha, na vyšší instanci. Sám sobě nedokázal poručit, ani se rozhodnout v tak závažné věci. Sám by nedokázal nést tíživý pocit, že nedosáhl, čeho chtěl. Proto se obrací na Boha. Jako ke svému nadřazenému je uctivý a nedovolí si neuposlechnout. Naopak rád vykoná, co je jeho přáním. V tomto případě si řekl, že Bůh chce, aby byl mír.

Karel Čapek v recenzi na *Vzpouře davů* vyjadřuje svůj názor na myšlenky španělského filosofa. Zpočátku shrnuje obsah díla a poté se vyjadřuje k jeho myšlenkám. Kritizuje i souhlasí. Kritizuje jeho idylickou bezpečnost státu, kterou nám poskytuje ať už v pohodlí nebo sociálním zázemí. Naopak oceňuje jeho postřeh o trendu barbarizace Evropy. Jedná se o lhostejnost k druhým a věcem obecně. Člověk upadá do průměrnosti a zachránit takový svět mohou jen ti jedinci, kteří svou vzdělanost umí správně využít a myslet proti proudu. Čapek také zdůrazňuje, že to pravé nebezpečí netkví ve vzpouře davů, jak si myslí Ortega, ale v selhání jednotlivců.

---

¹²² Ortega y Gasset, José, *Vzpouře davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 93

Závěr

Ve své práci jsem ukázala davového člověka z několika pohledů. Oba autoři, José Ortegy y Gasset a Karel Čapek, měli strach z podobných věcí, cítili nebezpečí a nadčasově je zpracovali ve svých dílech. Nemůžeme se tomu tolik divit, oba si nesli vzpomínky na první světovou válku a zažívali vzestup komunismu a fašismu. Válka doslova visela ve vzduchu. Téma davu, jeho chování, vznik, vývoj a nejen to, bylo tématem i pro další autory. Například Elias Canetti vydal v roce 1960 historicko-sociologický esej *Masa a moc*, ve kterém zkoumá „... příčiny a následky vzájemného působení mocenských struktur a pohybu mas, zvláště osudné pro naše století“.¹²³ Dílo vydané 30 let poté, co Ortega vydal *Vzpouru*, jen dokazuje aktuálnost tématu. „...Neděje se nic jiného, než co bylo předvídáno už před sto lety. ‚Davy jsou na postupu,‘ apokalypticky prohlašoval Hegel. ‚Bez nové duchovní moci povede naše doba, která je dobou revoluční, ke katastrofě,‘ prorokoval August Comte. ‚Vidím valit se potopu nihilismu,‘ volal ze skaliska v Engadinu vlasatý Nietzsche.“¹²⁴ Gustav Adorno v roce 1942 napsal v souvislosti s prací na *Dialektice osvícenství* stať *Schéma masové kultury*, avšak za svého života ji nestihl vydat. Našla se v pozůstalosti a později byla zveřejněna. Původně byla stať volným pokračováním kapitoly o kulturním průmyslu z *Dialektiky osvícenství*. Adorno v ní kritizuje používání filmu, hudby, rozhlasu a zejména reklamy jako prostředku k vytváření masové kultury. Problematika davu, obavy z něj byly zmíněnými mysliteli vysloveny již v první polovině devatenáctého století a stále jsou aktuální.

Ukazuje se, že zásadní problémy dnešního světa jako nevnímání autorit, nezájem o pravdu, absence péče o svět a o věci, které nám nabízí a lhostejnost vůči tomuto světu souvisí s davovým člověkem a masovou kulturou, která je s ním neodmyslitelně spjatá. Svědomitý rodič malému dítěti vysvětlí, jak se má chovat, proč a ke komu být zdvořilý, uctivý. Ale kdo to srozumitelně a s odvahou vysvětlí davům průměrných? Kdo se dokáže postavit jejich moci? Myslím si, že toto jsou otázky, které zajímaly a zároveň děsily i samotného José Ortegu y Gassetu.

---

¹²³ Canetti, Elias, *Masa a moc*, 1. Vydání, Praha: Arcadia, 1994, anotace na obálce

¹²⁴ Ortega y Gasset, José, *Vzpoura davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 60

Můžeme najít paralelu mezi Heideggerovou analýzou neosobního já a Čapkovou *Bílou nemocí*. V ní se padesátníci báli o svůj život na vrcholu sil, uvědomili si svou konečnost. Přesto chtěli válku a davově ji opěvovali. Tento jev se dá vysvětlit tak, že byli ukryti za neurčitým „ono se“, propadli davové neosobnosti. Dav jim poskytl útočiště, zbavil je starostí a úzkosti, které jim život coby jedincům přinášel. To, že se jejich osobnosti nivelizovaly s ostatními průměrnými jedinci, jim nevadilo. Naopak jim dav poskytl ochranu před úzkostí, světem a jimi samými. Vystoupit z davu dokáže jen málokdo.

Zákeřná bílá nemoc může být metaforou pro uvědomění si vlastní konečnosti. Jedinec se před tímto faktem schová do davu. Odevzdá svou identitu a stane se jedním z mnoha. Žije konzumně, nezajímá se o vyšší hodnoty a pravdy. Život člověka má podle Heideggera jediný směr a tím je bytí ke smrti. Jakmile si člověk uvědomí, že je smrtelný a čím je starší, tím je blíže smrti, pohlcuje ho úzkost a strach. Ta ho volá k autentičnosti, ale může také jen zesílit jeho potřebu ukryt se za neosobní formu bytí. Navíc tímto směrem pracuje celý arsenál masové kultury a reklamy.

Je tedy možné i předpokládat, že Galén svým lékem na bílou nemoc nemyslel pouze lék, ale i myšlenku záchranu individuality. Osvobození se od davového myšlení, od lhostejnosti, kterou je dav zahalen. A také od konzumního stylu života.

Ortega a jiní myslitelé popsali vznik davového člověka ve své době. Dav nikdy nezmizel, stále existuje. Ba co víc, jsem toho názoru, že změnil podobu a pronikl dovnitř, do nás. Dnešní svět nám nabízí přehršle možností, jak uspokojovat naše tužby, jak si vyvolat pocit štěstí, jak se uspokojit třeba jen virtuálně. Vše je nám na dosah a stále více věcí si můžeme koupit v porovnání s minulostí za pakatel. Z toho se pak odvíjí i naše chování a vážení si těchto věcí.

Dnešní svět je konzumní a častá obnova hmotného majetku je pro něj nanejvýš prospěšná. Jedná se o závislost na hmotném vlastnictví. Ale co duševní bohatství? Je potlačováno? Reklamní agentury vytvářejí spoty pro lidi, pro davové lidi. Na dnešním světě je zarážející to, že se s námi pracuje jako s davem za tím účelem, abychom tím davem zůstali i nadále, protože davový člověk je ideální spotřebitel.

Ortega popsal, jak dav vzniká. Le Bon objasnil jeho chování. Heidegger upozornil na úzkost, kterou vědomí o vlastní konečnosti způsobuje. V dramatu *Bílá nemoc* nám Čapek názorně ukázal, jak takový dav funguje. *Bílá nemoc* v sobě skrývá ještě jiný smysl. Tím je právě odtrhnutí se od davu a nabytí individuality. Být sám sebou, přemýšlet, pátrat po pravdě a nebýt konzumní.

Je také důležité říci, že člověka není vždy nezbytně nutné škatulkovat do skupiny výborný/ průměrný, zda člověk patří do davu či ne. Lidské charaktery jsou často namíchané a tak je i běžné, že člověk výborný má v sobě i toho davového a naopak. Jak Ortega píše: „I u jedince můžeme určit, zda náleží k davu, či nikoli.“¹²⁵

V dnešním kontextu internetu a sociálních sítí se rozmohla touha být součástí nějaké skupiny. Ať už virtuální (sociální sítě) nebo společenské. Je k nám promlouváno jako k davovému člověku a většinou jím i jsme. Avšak výjimky existují. Tento trend chtít být někde členem něčeho je nejvíc viditelný u teenagerů. U dospělých zatím jen zřídka kdy. Na rozdíl od třicátých let, kdy popisoval Ortega dav jako skupinu lidí, která se shromažďovala na jednom místě, dnes dav není jen faktický. Je shromažďován i virtuálně a nepostižitelně. Davová myšlenka je nám přístupna a podbízena ze všech stran hlavně z masových médií, tedy z internetu, televize, novin. Dnes není potřeba se fyzicky účastnit, aby vznikl dav. Díky masovým médiím se v davového člověka promění snadno a rychle mnohem více lidí, než tomu bývalo dřív. Každý je osloven na dálku přímo ve své domácnosti. Odpadla nutnost vyjít do ulic, nehrozí zatčení. Stačí přemýšlet stejným způsobem jako ostatní a nechat se strhnout společnou myšlenkou. Média mají možnost být objektivní, ale zároveň mají moc upravovat si realitu způsobem, který zaujme co nejširší spektrum společnosti.

Měli bychom si uvědomit, že v každém z nás se nachází jak člověk vybraný, tak člověk davový. Avšak v moderní společnosti existují silné mechanismy – masmédiá- které oslovují a posilují davovou část našeho já. Je těžší, ale o to cennější, když se člověk stane autentickým, tedy dospělým a vymaní se z davu.

---

¹²⁵ Ortega y Gasset, José, *Vzpouřa davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993, s. 39

Použitá literatura

Primární literatura:

ČAPEK, Karel: *Loupežník, R.U.R., Bílá nemoc*, Praha: Československý spisovatel, 1988

HEIDEGGER, Martin: *Bytí a čas*, 1. Vydání, Praha: Oikoymenh, 1996

KOLEKTIV AUTORŮ: *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasset*, sborník textů, 1. Vydání, Praha: CEP, č. 46/2006

LE BON, Gustave: *Psychologie davu*, 1. Vydání, Praha: KRA, 1997

ORTEGA Y GASSET, José: *Vzpouřa davů*, 1. Vydání, Praha: Naše vojsko, 1993

Sekundární literatura:

BLECHA, Ivan: *Filosofie*, 3. Vydání, Olomouc: nakladatelství Olomouc, 1998

CANETTI, Elias: *Masa a moc*, 1. Vydání, Praha: Arcadia, 1994

DUROZOI, Gérard, ROUSSEL, André: *Filozofický slovník*, 1. Vydání, Praha: EWA Edition, 1994

FORBELSKÝ, Josef: *Španělská literatura 20. století*, 1. Vydání, Praha: Karolinum, 1999

KOLEKTOV AUTORŮ: *Filozofický slovník*, 2. vydání, Olomouc: nakladatelství Olomouc 1998

ORTEGA Y GASSET, José: *Úvaha o technice*, Praha: Oikoymenh 2011

STATHAM, E., Robert, Jr.: *Ortegova "Vzpouřa" a problém vlády davu*, Praha: Občanský institut, 2005

STÖRIG, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*, 7. vydání, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000

Cizojazyčná literatura:

GARCÍA LOPÉZ, José: *Historia de la Literatura Española*, 9.a Edición, Barcelona: Editorial Vicens- vives, 1965

ORTEGA Y GASSET, José: *La España Invertebrada*, dostupné na WWW:
<http://www.filosofia.org/hem/dep/sol/9220223.htm>;
<http://www.filosofia.org/hem/dep/sol/9220204.htm>